

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова
Інститут української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка
кафедра журналістики

Олександра Марків

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ТА ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Київ-2015

УДК 007 : 304 : 659.3
ББК 76.17.5я

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 4 від 27 листопада 2014 р.)

Рецензенти:

Поплавська Н.М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Шпак В.І., кандидат історичних наук, доктор філософії в галузі економіки, заслужений журналіст України, секретар Національної спілки журналістів України, професор кафедри журналістики Інституту української філології та літературної творчості імені А. Малишка НПУ імені М.П. Драгоманова.

Марків О. Т.

Соціокультурні умови та правові механізми діяльності ЗМІ: навчально-методичний посібник / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – 103 с.

ISBN 978-966-660-883-6

У навчально-методичному посібнику обґрунтовано теоретичні основи інформаційної політики і безпеки в сфері ЗМІ та видавничої справи, подано практичні фахові рекомендації (автор посібника має вищу юридичну освіту) щодо правового регулювання та відповідальності.

Інформаційне наповнення навчально-методичного посібника сформоване відповідно до тематичних блоків навчальної дисципліни «Інформаційна політика та безпека». Матеріал підібраний і укладений на основі офіційного тлумачення нормативно-правових актів, їх аналізу, навчально-довідкової літератури з видавничої справи та журналістики, монографій, матеріалів періодичних, електронних та інших видань.

Навчальне видання призначене для студентів спеціальності «видавнича справа та редагування», фахівців у галузі журналістики, а також тих, хто цікавиться сучасним інформаційним становищем, стратегіями і напрямками медіа України.

ISBN 978-966-660-883-6

© Марків О. Т., 2015
© Інститут української філології та
літературної творчості імені Андрія Малишка,
2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН	7
ТЕМА 1.1. ОЗНАКИ ПРОТОІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КОМУНІКАЦІЙНІ ТРАДИЦІЇ	7
Чинники, що впливали на ціннісно-значущі орієнтири інформаційно-комунікативних традицій в процесі еволюції.....	8
<i>Питання для контролю знань</i>	16
<i>Література до теми</i>	16
ТЕМА 1.2. СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ	17
<i>Питання для контролю знань</i>	20
<i>Література до теми</i>	20
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН	21
ТЕМА 2.1. ЗАКОНИ ТА ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ	21
Правове регулювання загальних питань інформації.....	22
Організаційно-правове, фінансово-економічне забезпечення інформації та соціальний захист журналістів.....	24
Правове регулювання в сфері видавничої справи та реклами.....	26
Захист авторського права і прав користувачів в Інтернет.....	31
<i>Питання для контролю знань</i>	34
<i>Література до теми</i>	34
ТЕМА 2.2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: РОЛЬ І МІСЦЕ ЗМІ	35
Технології інформаційної війни.....	35
<i>Питання для контролю знань</i>	40
<i>Література до теми</i>	40
ТЕМА 2.3. ДОКТРИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	41

<i>Питання для контролю знань</i>	43
<i>Література до теми</i>	43
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЯ – ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ВИДАВНИЧОЇ СФЕРИ	44
ТЕМА 3.1. ПРОФЕСІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТІВ В СПРАВІ ВИГОТОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ	46
<i>Питання для контролю знань</i>	48
<i>Література до теми</i>	48
ТЕМА 3.2. КРИТЕРІЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВИЯВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ, РЕДАКТОРІВ	49
<i>Питання для контролю знань</i>	52
<i>Література до теми</i>	52
ТЕМА 3.3. ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ІНФОРМАЦІЮ. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ	53
<i>Питання для контролю знань</i>	60
<i>Література до теми</i>	60
РОЗДІЛ 4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БЕЗПЕКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	61
ТЕМА 4.1. СУДОВА ПРАКТИКА В СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ГІДНОСТІ Й ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ	61
<i>Питання для контролю знань</i>	67
<i>Література до теми</i>	67
ТЕМА 4.2. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ, РЕДАКТОРІВ. ЮРИЧНА ВІДПОВІДЬ	68
Теми рефератів і доповідей.....	79
Перелік нормативно-правових актів.....	80
Список рекомендованої літератури.....	82
Додаток 1.....	85
Словник термінів і понять.....	99

ВСТУП

Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції Про етичні принципи журналістики декларує, що журналістика не повинна змінювати правдиву й неупереджену інформацію або чесні думки, використовувати їх на користь ЗМІ, намагаючись створити чи сформуванати громадську думку, оскільки законність журналістики ґрунтується на ефективній повазі основоположного права громадян на інформацію як складовій поваги демократичних цінностей. Тому журналістика, пов'язана із законними розслідуваннями, обмежується достовірністю й чесністю інформації та думок і є несумісною з журналістськими кампаніями, що проводяться на підставі заздалегідь відпрацьованих позицій і спеціальних інтересів. Журналіст зобов'язаний подавати інформацію достовірно і об'єктивно. Він має право (яке визначене Законом) збирати й отримувати без перешкод необхідну інформацію. У згаданій Резолюції також зазначено, що в журналістській професії мета не виправдовує засоби, тому інформацію слід отримувати правовими та етичними способами.

Однак, сьогодні дедалі частіше соціологи вказують на те, що ЗМІ перетворюються на важелі управління, навіть, маніпулювання громадською думкою. Журналіст оцінює інформацію, відкидаючи все, що не збігається з його світобаченням, уявленнями про потреби аудиторії, смаки, вподобання тощо. Свою роль у сприйнятті інформації журналістом чи редактором може відіграти зіпсутий або піднесений його настрої, озирання на позицію шефа, власника видання. І, безумовно, «професійна хвороба» пошуку чогось сенсаційного.

Проблема посилюється тим, що з'являється аудиторія, яка потребує такої інформації, виявляє до неї інтерес, сприймає і навіть вірить їй. Сьогодні, коли формується наше громадянське суспільство з врахуванням потреб кожного громадянина, одним з показників вияву демократизації можна вважати яскраве вираження відношення аудиторії не стільки до об'єкта впливу, скільки до активного учасника загального комунікативного

простору. Для того, щоб контакт був дійсно активним, необхідно добре знати психологічні особливості аудиторії масової комунікації, а також правові механізми соціальних комунікацій.

Часто засоби комунікації стають ареною для справжніх інформаційних воєн з використанням дезінформації, зливу компроматів, із замовчуванням та перекручуванням фактів – це технологія ідеологічного впливу в інтересах влади та олігархів, які «курують» ці ЗМІ на громадську думку населення. Це такі технології як: інформаційна інтервенція – це тенденційна інформація, коли розповсюджується через системи зв'язку суб'єктивні факти та суб'єктивна інформація, що впливають на суспільну думку і прийняття рішень в іншій державі; інформаційний тиск – один із видів інформаційних загроз, що впливають на прийняття рішення; public relations – це спеціальна система управління інформацією з метою поширення інформаційної продукції через засоби масової комунікації для спрямованого формування бажаної громадської думки.

ЗМІ є найдієвішим каналом інформування суспільства щодо діяльності влади та його реакції на дії влади. Ці особливості роблять ЗМІ найважливішим соціальним інститутом, одним із складових інформаційного простору України.

У навчально-методичному посібнику проаналізовано соціокультурні умови, в яких працюють журналісти, редактори, видавці з огляду на специфіку їх професійної діяльності: масовість, тиражуємість, періодичність, використання інформаційних ресурсів, що постійно поповнюються, створення первинної інформації, застосування сучасних інформаційних технологій і засобів телекомунікацій.

Концепцію видання формують законодавчі нормативи інформаційної політики в ЗМІ, видавничій справі, загальні питання інформатизації, юридичні консультації, регулювання авторського права в Інтернет та інші.

РОЗДІЛ 1.
СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ
НАПРЯМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА КОМУНІКАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

ТЕМА 1.1.

ОЗНАКИ ПРОТОІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ ТА
ЙОГО ВПЛИВ НА КОМУНІКАЦІЙНІ ТРАДИЦІЇ

Інформація – це соціальна категорія, яка змінюється разом із поступом суспільства; цінності та пропагандистські напрями інформаційної діяльності визначаються стилем і способом мислення в кожний період нашої української історії по-різному.

Зауважимо, що інформацію можна розглядати як «засіб», як «процес» та як «результат (продукт)», а масову комунікацію в історичному аспекті (до виділення соціальних комунікацій в окремий науковий напрям) треба виводити з поняття «комунікаційні основи мистецтва, мови, культури». Виходячи з цього, в первісних суспільствах важко відокремити аудиторію від самого джерела інформації, оскільки інформаційні потреби тодішніх людей задовольнялися тими, хто був поруч у формі міфів, казок, епосу і т.п. Прототип громадської інформації встановлюється вже в рабовласницький період, коли в суспільстві є і виробники, і споживачі інформації. Але завжди соціальні комунікації залежали від культурних, політичних та юридичних факторів. Саме тому основою для аналізу інформаційних традицій стають державотворчі процеси та їх відображення в нормативних документах.

Власне державна інформаційна політика по суті означає забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації – формування інформаційного простору України відповідно до глобалізаційних та внутрідержавних умов.

У Законі України «Про інформацію» державна інформаційна політика визначається як сукупність основних напрямів і способів діяльності держави з одержання, використання, поширення та зберігання інформації.

У «Концепції національної інформаційної політики України» під національною інформаційною політикою розглядається «стратегія, напрями і завдання держави у сфері збирання, зберігання, використання та поширення інформації та інформаційних ресурсів у суспільстві».

Державна інформаційна політика охоплює як внутрішні, так і зовнішні аспекти діяльності країни. Внутрішня політика спрямована на якомога ширше задоволення інформаційних потреб власного суспільства; зовнішня – на створення відповідного позитивного образу держави у світі,

інформування світового громадянства про політичний, економічний, духовний, культурний, інвестиційний клімат в Україні тощо.

Інформаційно-комунікативна сфера займає особливе місце в політичних пріоритетах державної політики в Україні. Це пояснюється:

- по-перше, тенденціями зростання світових процесів глобалізації, в яких провідну роль відіграють комунікативно-інформаційні технології;
- по-друге, вирішальним значенням комунікації у взаєминах держави з суспільством;
- по-третє, особливим станом української дійсності, на які вплинули складні умови історичного розвитку.

Чинники, що впливали на ціннісно-значущі орієнтири інформаційно-комунікативних традицій в процесі еволюції.

Інформаційні процеси на території України в Трипільську добу

Ця епоха визначалася високою культурою жителів, працьовитістю, волелюбністю, відразу до рабства, прагненням до самовизначення та початком формування традицій інформаційно-культурної єдності України.

Зазначимо, що вплив Трипільської культури на протоінформаційний простір Європи був такий значний, як і Скіфські інформаційні імпульси, які в кожних соціальних диференціаціях були різними (наприклад, азійські племена були жорстокі, немилосердні, іракомовні, царські скіфи, скіфи кочівники, скіфи-землероби, скіфи-орачі). Як результат відсутності сплоченості у духовному плані – скіфи були завойовані готами.

У період трипільської культури перехід до нової стадії фіксування та передачі інформації здійснюється завдяки виникненню художнього відображення дійсності – живопису, адже трипільці прикрашали орнаментом посуд, прикраси, що відображає вже функцію пам'яті, тобто документний характер.

Інформаційно-комунікативні традиції Київської Русі

Як відомо з історичних документів, джерелом світорозуміння цього періоду були Старий та Новий Заповіти, релігійні постулати церковників, завдяки яким дійшла до нас давньоруська міфологія, відомості про найважливіші історичні події, тексти деяких політико-правових документів світського характеру – договори Русі з Візантією X ст., «Руська правда».

Суспільний уклад Київської Русі був оснований на характерних для тих часів політичних принципах панування сили в державі, станового поділу людей на повноправних, неповноправних і безправних, недоторканності приватної власності, божественного чи напівбожественного походження влади князя тощо. Чимало політико-правових норм «Руської правди», як і церковні устави Володимира Великого та Ярослава Мудрого, виходили з біблійного П'ятикнижжя Мойсея, Еклоги – візантійського законодавчого зведення VIII ст., Закону

Судного людям – південнослов'янської переробки Еклоги, Прохірону – візантійського зведення законів IX ст. У церковних уставах князі добровільно йшли на деяке обмеження своєї влади, визнаючи зверхність Бога, тобто божественних, природних законів, хоч прямо про це й не йшлося. Прикладом є проповідь тогочасного політичного мислителя митрополита Іларіона (XI ст.) «Про закон і благодать».

У літописаннях духовенства збереглися пам'ятки XI–XIII ст., які порушують проблеми політики, мистецтва державного управління, моралі, соціально-економічного становища людей: «Збірник Святослава», лист Володимира Мономаха до Олега Святославича, його «Повчання дітям», послання Митрополита Никифора Володимиру Мономаху, митрополита Кліма Смолятича пресвітеру Фомі, «Слова» Кирила Туровського. Духовні цінності й патріотичні ідеали містяться у Києво-Печерському патерикові (1215–1230), «Моліннях Данила Заточника» (кін. XII – поч. XIII ст.), Галицько-Волинський літопис (1201–1292).

Щодо відомих та офіційно визнаних фактів розвитку книжкової комунікації в Україні, одним з найперших і найбільших її осередків у Київській Русі були Десятинна церква (996 р.), де розпочалося літописання, та скрипторій Софійського собору, в якому уже в 1037 р. налічувалося понад 900 томів літератури різного змісту. Серед них – багато творів церковного характеру (житія святих, проповіді), наукові твори (переклади з грецької та болгарської мов, хроніки, оповідання, історичні повісті, билини). Вважається, що кількість книг, що перебували в ужитку в Київській Русі в XI ст. сягнула 200 тисяч одиниць [48].

Руські князі реалізували ідею Полібія в політичній практиці, створивши «найліпшу», за його визначенням, форму держави з відповідним поділом влад – поєднання елементів царства (княжа влада), аристократії (боярська влада) та демократії (віче) [44].

Зміцнення православних засад українського інформаційного простору середньовічної державності.

Становлення мовно-культурного простору України

У період феодального середньовіччя можливості культурних та громадських зв'язків обмежувалися, комунікація носила чіткий поділ на високу елітарну та побутову низьку. Відтак, комунікативні моделі варіювали з зовнішньої у внутрішню форму. Тому найпоширенішими комунікативними жанрами стають хроніки та літописи, що за призначенням близькі до нинішніх газет, оскільки вони фіксують основні події, факти, дають оцінку фактам і відповідають на зацікавлення читачів. Український інформаційний простір орієнтувався на релігійний ідеал та повсякденну життєву практику, тому дуже популярними були (А.Я. Гуревич називає їх масовими!) «покаянні книги», усні тексти проповідників, «ходячі хроніки».

Правовими й політичними механізмами комунікації цього періоду (під час перебування більшої частини українського народу під верховенством Литви і Польщі (XIV–XVII ст.)) «шляхетська демократія»

вважала «Руську правду», приписи якої діяли до середини XV ст. Князівські та королівські привілеї, які поширювалися на спольщену еліту, були закріплені в конституціях польського сейму, що діяв з 1446 р., у Судебнику Великого князя Казимира 1488 р., у Литовських статутах 1529 р., 1566 р., 1588 р., які разом із Саксонським зерцалом і деякими іншими джерелами німецького права були нормативною основою політико-правової системи і Великого князівства Литовського (до Люблінської унії 1569 р.), і Речі Посполитої, а у XVIII – на початку XIX ст. зумовили кодифікацію українського права.

Політичними чинниками, які мали вплив на комунікаційні процеси XVI ст. були: відсутність власної держави, що спричинило залежність розвитку культури від політики урядів країн, у складі яких перебували українські землі; Люблінська і Берестейська унії – як результат, церква у центрі культурного розвитку; Відродження та Реформація – за традицією діячі цієї доби застосовували світові здобутки античності до свого часу і в своїй державі.

Вагомі соціокультурні умови цього періоду такі: формування української літературної мови (писемна мова у 16 ст. називалася «руською» – була офіційною у князівстві Литовському; під впливом усної народної мови створюються риси української літературної мови), а також освіта і шкільництво (сформувався новий тип навчальних закладів – слов'яно-греколатинська школа, що відповідала тогочасним освітнім процесам; спостерігався рух за створення навчально-наукових установ (Острозький освітній, науковий і видавничий осередок – тоді називали академією)); маєтки крупних магнатів (князів Андрія Курбського, Юрія Слуцького та ін.) ставали культурними осередками, в кожному з яких була школа й друкарня.

Упровадження постійного українського друкарства пов'язують з іменем Івана Федорова, який заснував у 1572 р. друкарню у Львові. Першою загальноновизнаною українською друкованою книгою вважається виданий І.Федоровим «Апостол» (1574 р.). Однак щодо зародження українського книгодрукування нині спостерігається розвиток іншої версії: в Україні, зокрема у Львові, друкарні існували ще до І. Федорова. Цю думку намагаються науково обґрунтувати українські книгознавці – О. Мацюк, Я. Запаско, В. Карпинський, Г. Коляда, П. Плющ, Ф. Максименко та ін. Так, у фонді василіанських монастирів Центрального Державного Історичного архіву у Львові виявлено документи, які свідчать, що в цьому місті друкарня заснована ще в 1460 р. За документальними архівними джерелами власну друкарню подарував монастиреві львівський громадянин Степан Дропан. Звичайно, таке раннє виникнення друкарства в Україні дещо несподівано, але, якщо взяти до уваги високий рівень економічного і культурного розвитку Львова на той час, його тісні зв'язки з західними, зокрема з німецькими містами, про що є багато свідчень (наприклад, до середини XVI ст. папір до Львова постачали майже винятково з німецьких та польських паперових млинів), то стає зрозумілим наявність книгодрукування у Львові раніше багатьох міст Європи [48].

У потоці законодавчих документів з'являються міжнародні договори, привілейні грамоти, земські устави і кодекси законів, які визначають правові основи комунікації.

Інформаційна політика в Українській козацькій державі

XVII–XVIII ст. Демократичне самоврядування за власними законами

У XVI–XVII ст. в Україні окреслилося значне відставання політичної теорії від рівня політичної свідомості народу, що засвідчила практична державотворча діяльність. Тогочасні богословські та світські мислителі приділяли увагу проблемам людини не як політичної особи, а як найвищого творіння Бога. Проблеми держави і права рідко потрапляли в їх поле зору, внаслідок чого національна державницька ідея протягом тривалого часу, навіть у період визвольної війни 1648–1654 рр., визрівала стихійно – від боротьби еліти за власні привілеї, «суверенітет» і велич особистої булави до гасел автономії або «незалежності» України обов'язково під чийось протекторатом.

Власне політична думка цього періоду дещо збагатила арсенал українського уявного конституціоналізму, започаткованого першими офіційними документами конституційного характеру – Зборівським договором 1669 р. та Білоцерківським 1651 р. Наступні статті-конституції (Березневі 1654 р., Переяславські 1659 р., Батуринські 1663 р., Московські 1665 р., Глухівські 1669 р., Конотопські 1672 р., Переяславські 1674 р. та Коломацькі 1687 р.) унормовували факт української автономії й визначали порядок утворення та компетенцію органів політичного управління Україною, права й обов'язки гетьмана та старшини. Велике значення мали «Коломацькі статті» – угода з Росією 1682 р., як гарантія «права вольності народу малоросійського» [3].

Правовими механізмами були: Пакти і конституції прав і вольностей Війська Запорозького 1710 р., («Конституція Пилипа Орлика»); Решетилівські 1709 р. та Петербурзькі 1728 р. конституції, які зводили нанівець політичні права Гетьманщини, ухвалені за доби Б. Хмельницького; створена Катериною II Малоросійська колегія, яка у 1764 р. скасувала Гетьманство.

Соціокультурними чинниками цього періоду в становленні власне документної комунікації є швидкий розвиток паперової промисловості в Європі: у XIII ст. в Італії, XIV ст. – у Франції, XV ст. – у Германії та інших європейських країнах свідчить про зростання потреби у документованій інформації, що зумовлено значними соціально-економічними зрушеннями: зменшенням авторитету церкви, відродженням наук та мистецтва, розвитком шкільної та університетської освіти.

Наприкінці XVI – початку XVII ст. в Україні швидко поширюються масштаби та репертуар книговидання. Лише в Острозькій друкарні у 1580 - 1612 рр. надруковано 28 видань. У Києві поряд із монастирськими працювали власні українські та польські друкарні. У першій половині XVII ст. з'являються друкарні: у 1604 р. – Дерманська на Волині та Срятинська

біля Львова, 1606 р. – Крилоська під Галичем, 1616 р. – Києво-Печерська, 1619р. – Рахманінська на Волині, 1628 р. – Луцька.

Найбільше значення мала Києво-Печерська друкарня. За 15 років тут видано понад 40 книг, серед них були книги по 1000 – 1500 сторінок. Крім книг релігійного змісту друкували твори з філософії, історії, і не тільки українською, але й польською та латинською мовами. Щоб забезпечити друкарню папером, архімандрит Києво-Печерський Єлисей Плетенецький заснував у Радомислі біля Києва папірню та ливарню черенків.

Унаслідок розвитку українського книгодрукування крім різноманітних літургійних текстів з'являлися підручники для братських шкіл, філософські та літературні твори, видані різними мовами. Так, Луцька братська друкарня, заснована в 1626 р., видавала збірки віршованих творів українською мовою та підручники. Бібліотека Луцького братства налічувала на той час майже 30 друкованих книг українською, грецькою, латинською, польською та церковнослов'янською мовами, богослужбові книги, довідкову та навчальну літературу, значний масив музичних творів, філософські та педагогічні праці, багато архівних документів. Пізніше братчики влаштували древньосховище, в якому зберігались рукописні книги і стародруки.

В Україні кінця XVII ст. діяло 13 друкарень: з них 9 українських, 3 польські, 1 єврейська. Найінтенсивніше працювали українські друкарні в Києві, Новгород-Сіверському та Чернігові. З 20 книжок, виданих Новгород-Сіверською друкарнею, 15 належало перу українських авторів, а в одному лише 1679 р. друкарня випустила понад 6 тис. примірників різноманітних підручників для початкових шкіл [48].

У XVIII ст. провідними типографіями були Київська лаврська, Лаврського братства, Почаївська та Чернігівська. У Галичині типографії друкували книги польською, латинською, німецькою мовами. У Львові в 1749 р. почала виходити перша в Україні газета – «Львівський кур'єр», що видавалася французькою мовою.

Фактори розвитку комунікаційних традицій та політики наступних епох, як ми знаємо з історії України, можна схематично поділити на знакові ідеї, які розглядаємо у соціокультурному аспекті.

Ідея соборності в національній інформаційній політиці України

У роки Національної революції середини XVII ст. у національній самосвідомості всього народу стався, по суті, революційний прорив: уперше після загибелі Київської держави з'являється державна ідея, вироблена гетьманом Богданом Хмельницьким. Вона передбачала створення незалежної держави, до складу якої мали ввійти всі етнічні українські землі. Ця державна ідея стала визначальною у визвольних змаганнях народу протягом наступних століть і аж до сьогодення.

Внаслідок української революції утворилися дві демократичні держави – Українська Народна Республіка (УНР) і Західно-Українська Народна республіка (ЗУНР). Державне існування України стало історичним

фактом. Ця державотворча ідея стає визначальною для наступних років протистоянь української інтелігенції з тодішньою партійною елітою.

Політика українізації як основа відродження національної інформаційної політики

Важливою складовою частиною культурно-політичних процесів в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. була політика коренізації, проголошена ХІІ з'їздом РКП(б). В Україні ця політика дістала назву «українізація». Однією з причин її запровадження була геополітика Радянського союзу, що ґрунтувалася на формуванні позитивного іміджу держави, яка нібито забезпечує гармонійний та вільний розвиток національних республік. А іншим внутрідержавним мотивом було посилення контролю над процесом національного відродження окраїн, щоб він не вилився в антицентробіжні спрямування.

Результатом інформаційної політики цього періоду стали: розширення сфери вживання української мови в державному житті (документна комунікація велася українською мовою); розвиток освіти й українознавчої науки («українізація» співпала в часі з більшовицькою програмою ліквідації неписьменності); різко збільшувалась кількість української преси (в 1933 р. вона становила 89% всього тиражу газет у республіці) та інші. За десять років «українізації» (1923–1933) українці перетворилися на структурно повноцінну націю. Бо, якщо націонал-комуністи виступали керівними кадрами політики «українізації», то величезна армія виконавців складалася переважно з української інтелігенції, значна частина якої брала участь у національно-визвольних змаганнях. Особливу групу серед них склали українські емігранти та вихідці з Галичини, які повірили в серйозність курсу на «українізацію», що був тактичним кроком, який не відповідав стратегічним планам комуністичної партії.

Остаточно політика «українізації» була згорнута в 1938 р., коли вийшла постанова Раднаркому УСРР про обов'язкове викладання російської мови в усіх неросійських школах, яка сприяла процесу русифікації, і постанова Політбюро ЦК КП(б)У про ліквідацію національних адміністративно-територіальних утворень тощо.

Варто зазначити, що період 20-40-х років ХХ ст. характерний виникненням радіо та зародженням тоталітарних держав з потужною системою масової пропаганди. Цим зумовлена спрямованість соціології масової комунікації на вивчення умов ефективного пропагандистського впливу і змісту пропаганди. Поступово створювалася методика досліджень масової комунікації: масове вибіркове дослідження та панельне дослідження аудиторії (П. Лазарсфельд), контент-аналітичне дослідження (Г. Лассуелл, Б. Берельсон), експериментальне дослідження (К. Левін, К. Ховланд).

Роль українського дисидентства у формуванні нової моделі національної інформаційної політики України

Один з найвидатніших дисидентів Іван Дзюба чітко висловив свою мету, що стала програмною для всіх: «Я пропоную... одну-єдину річ: свободу – свободу чесного публічного обговорення національного питання, свободу національного вибору, свободу національного самопізнання і саморозвитку. Але спочатку і насамперед має бути свобода на дискусію і незгоду». Таким, власне, був дисидентський напрям інформаційної політики. Його стимулювала прийнята у 1948 році та розповсюджена в Україні з 1963 року «Загальна декларація прав людини» і одним з найбільших поштовхів був доступ до західної журналістики та її ціннісних орієнтирів. Правову основу таких інформаційних потреб визначала «Група юристів» на чолі з адвокатом Левком Лук'яненком. Вона закликала до здійснення законного права України на вихід із Радянського Союзу.

Однією із форм діяльності дисидентів стало видання і розповсюдження книг, статей, періодичних видань, де засуджувалась політика радянської держави та її лідерів. Ці матеріали часто переписувались вручну, передавались із рук в руки. Їх називали «самвидав». (Молодий журналіст В. Чорновіл у 1966 році видав працю «Правосуддя чи рецидиви терору?» та 1970р – «Лихо з розуму»; він редагував самовидавничий часопис у Львові «Український вісник». До 1972 р. вийшло 6 його номерів. Відомим правозахисником, який писав самовидання, був В.Мороз. Відомі його есе «Мойсей», «Серед снігів», «Хроніка опору» і ін.). Регулятором комунікаційних процесів були також листи-протести та громадські акції непокори, які проповідували демократичні ідеали та, зрештою, спричинили масові переслідування й арешти дисидентів.

В усякому разі самвидав та дисидентський рух відіграли велику роль в розгортанні національно-визвольного руху в Україні, який і призвів до відновлення незалежності.

Традиції інформаційних взаємодій титульної нації, етнічних спільнот та української діаспори

Вільна українська думка в післявоєнні роки існувала лише в діаспорі та в підпіллі. Політична українська еміграція, викинута з власної землі хвилею Другої Світової війни, вижила і збереглася, розосередившись по закордонах. Цьому сприяла не стільки генетична живучість нашого народу, скільки три прості та надзвичайно важливі чинники: віра в національну ідею, що допомогла українцям самоорганізуватись у громади, зберегти українську мову; церква, що живила віру і мову, концентрувала національний дух; українська преса, що також зберігала та розвивала мову, політ думки.

У різний час за кордоном виникають українські еміграційні центри, які концентрують незалежну наукову, політичну, публіцистичну думку,

підпорядковуюючи інтелектуальні зусилля діаспори в боротьбі за незалежність України. Серед найвизначніших слід назвати Наукове Товариство імені Шевченка, Український Вільний Університет, видавництво «Пролог», Українська Вільна Академія Наук та інші, навколо яких гуртувалася інтелектуальна еліта української діаспори.

Інформаційні настрої преси діаспори характеризувала спільна тематика щодо української національної ідеї, звільнення від колоніальної залежності, критика тоталітаризму, єдність націоналістичного руху. Зрозуміло, радянські спецслужби робили все можливе, щоб така інформація з Заходу, надто націоналістичні ідеї, не потрапляли до загалу в Україні. Обмін людьми із Заходом був обмеженим – ні звідти не пропускали «сумнівних», ні туди не випускали звичайних громадян. Єдине, що більш-менш пробивалося крізь залізну завісу – це радіопередачі «Голосу Америки», Бі-Бі-Сі та «Свободи» [22].

Однак національні проблеми плідно розроблялися в діаспорній науковій літературі і публіцистиці. У 1947 року у «Визвольній політиці» була опублікована стаття «Відкритий лист українця-читача до українця-журналіста» публіциста і редактора, члена ОУН з 1937 року Романа Рахманного, у якій історичне призначення діаспорної журналістики окреслено: «Визначити, розгорнути перед українською еміграцією її завдання у перспективі майбутности українського народу – ось черговий обов'язок української преси». Такі ідеї підтримували Іван Багряний, Юрія Липа, Лев Ребет, Лисяк-Рудницький, Ярослав Стецько та інші.

Ще одна серйозна проблема помітно вирізнялася в українській пресі діаспори, як, власне, і в Україні – проблема посиленого зросійщення населення, а, отже, захисту і розширення сфери функціонування української мови. (Характерний у цьому плані відкритий лист Романа Рахманного до літераторів Української РСР, які прагнуть зберегти «собори своїх душ», оприлюднену в «Наших днях» за грудень 1968 року під заголовком «За гідну Українську державу»).

Важливе місце на формування інформаційного простору української діаспори мав журнал «Сучасність», який його засновник професор Іван Кошелівець (відомий в діаспорі літературознавець, критик, перекладач і публіцист, а також видавець та організатор преси) називав літературним журналом, «але література діаспорну публіку абсолютно не цікавила. Вона цікавилася нею остільки, оскільки з'явилися шістдесятники, які сприймалися як сили опору в Україні. Тому в діаспорі пошанувалися публіцистичні жанри. Бо в публіцистиці аналізувалася ситуація в Україні під російською імперією, більшовиками, комуністами і так далі».

Преса діаспори представлена такими інформаційними продуктами як: журнал «Сучасність» (Мюнхен) та журнал «Визвольний шлях» (Лондон), газети «Вільне слово», «Гомін України», «Канадійський фермер» та інші.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Охарактеризуйте поняття «інформація» за різними нормативними джерелами.
2. Назвіть ознаки протоінформаційного простору часів Київської Русі.
3. Охарактеризуйте епоху середньовіччя як фундаторську в становленні соціальних комунікацій.
4. Проаналізуйте моделі національної інформаційної політики в період тоталітарної системи.
5. Зробіть порівняльний аналіз комунікативних традицій протягом 20-х та 60-х рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Ващенко К., Корнієнко В. Політологія для вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/va..htm>
- ✓ Енциклопедія українознавства. Національна академія Наук. Інститут української археології. Т.2. – К., 1996.
- ✓ Карпенко В. Інформаційна політика та безпека / В.Карпенко. – К., 2006.
- ✓ Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб.офіц. док. / Упоряд. В. Фрич; Відп. ред. В. Гарник. — К.: Істина, 2002.
- ✓ Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К.: ЦВП, 1998.
- ✓ Самокишин Т. Еволюція політичних ідей від Київської Русі до козацько-гетьманської держави. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/note84244747_9835013.
- ✓ Семчишин М. Тисяча років української культури / М.Семчишин. – К., 1993.
- ✓ Соляник А.А. Документні потоки та масиви / А.Соляник. – Х. 2007. – 85 с.
- ✓ Українська культура. Історія і сучасність. – Львів, 1994.
- ✓ Хижняк З. Києво – Могилянська академія. – К., 1981.

ТЕМА 1. 2.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ

За влучним висловом журналістів державність підтримується ланцюжком «політика – преса – влада». Тобто засоби масової інформації аж ніяк не можна розглядати поза межами суспільно-політичної системи. Логіка розвитку комунікацій перебуває у взаємозв'язку з логікою розвитку суспільно-політичних процесів у нашій країні.

Перед Україною постала проблема не стільки входження в світовий інформаційний простір (тут все зрозуміло: більшість рекомендаційних міжнародних норм в галузі комунікації є універсальними, стандартизованими й обов'язковими і це полегшує вирішення багатьох проблем), скільки проблема становлення власного інформаційного суспільства, основою якого є національна незалежна інформаційно-комунікативна система. Складно тому, що в Україні, для прикладу, нема політичної партії чи об'єднання, які б не використовували «на свій розсуд» засоби масової інформації. А тому ЗМІ знаходяться під постійним контролем або держави, або партійних органів.

Вирізняють такі типи засобів комунікації в Україні:

- державні, що цілком діють за кошти держави;
- формально незалежні, що отримують допомогу з держбюджету;
- незалежні, котрі самі заробляють кошти завдяки прямій журналістській діяльності чи додатковому супутньому бізнесу;
- формально незалежні, у бюджеті яких є кошти політичних партій чи громадських організацій;
- партійні.

Як зазначають експерти, головна проблема пов'язана з контрольованістю ЗМІ. За словами старшого менеджера Медіа-програми Фонду Відкритого Суспільства (Великобританія) Маріуса Драгомира, дослідження Фонду свідчать, що у сфері медіа-власності залишилися ті самі проблеми: одна з головних тенденцій – це укрупнення права власності, купівля ЗМІ олігархами для захисту своїх інтересів; друга проблема – непрозорість власності на ЗМІ; збільшення рекламних замовлень з боку владних структур, що в свою чергу призводить до ризиків тиску на медіа. І позитивна тенденція – збільшення кількості альтернативних джерел, де не може застосовуватися цензура.

Постійно в нашому суспільстві акцентується (О. Наливайко) на таких проблемах українського медіа-простору: медіа-ринок ще не відійшов від кризи 2008 року, і це впливає на професійні стандарти, спричиняючи велику кількість «джинси» у ЗМІ; багато засобів масової інформації належать олігархам, для яких це не профільний бізнес, і це негативно позначається на ситуації. Серед ноу-хау – зламування поштових скриньок громадських медіа-активістів, створення клонів відомих видань, поява

фейкових новин, які потрапляють в інформаційні агентства. Серед інших виділяється й недостатній рівень підготовки журналістських кадрів за браком професійних викладачів. Адже та велика кількість навчальних закладів, яка готує журналістів, не в змозі забезпечити потрібний викладацький склад. За його словами, вирішення потребує й ухвалення важливих медіа-законів, яке постійно відкладається, та прийняття національної прес-карти.

Проблеми взаємин ЗМІ з політиками, втручання в роботу журналістів обговорювалися у листопаді 2013 року на Конференції з питань безпеки, свободи слова та розбудови сильних спілок та профспілок журналістів у Східноєвропейському регіоні. На цій же конференції Національну спілку журналістів України та Незалежну медіа-профспілку прийнято до Європейської федерації журналістів.

У цьому руслі Держкомтелерадіо України в співпраці з ЄС і Радою Європи реалізують проект «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні», що передбачає тренінги, навчання, обмін досвідом щодо дотримання професійних стандартів журналістики та Закону про вибори під час висвітлення ЗМІ виборчих перегонів, роздержавлення ЗМІ, створення суспільного мовлення. На цьому ж питанні наголошує й комітет з питань свободи слова та інформації, бо це дозволить посилити роль медіа-організацій та соціальну відповідальність власників медіа перед суспільством.

Пріоритетними залишаються питання про суспільне мовлення, і про реформування комунальної та державної преси, а також про прозорість медіа-власності і плюралізму медіа.

Верховна Рада України 17.04.2014 року прийняла Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», за яким для забезпечення поступового та послідовного становлення суспільного телебачення і радіомовлення України Кабінет Міністрів України на базі Національної телекомпанії України, Національної радіокомпанії України, Державної телерадіокомпанії «Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення», Державної телерадіокомпанії «Культура» обласних державних телерадіокомпаній, Державної телерадіокомпанії «Крим» Київської державної телерадіокомпанії, Севастопольської державної телерадіокомпанії, Української студії телевізійних фільмів «Укртелефільм», що реорганізуються, утворює юридичну особу публічного права «Національна суспільна телерадіокомпанія України».

За останні 2013-2014 роки посилилася державотворча функція ЗМІ, яка полягає в здійсненні постійного контролю за виконанням прийнятих рішень владними структурами, аналізі їх роботи, тобто поданні відповідної оцінки діяльності. Але така реальність загострює боротьбу за вплив на засоби масової інформації між різними владними структурами. А це вимагає прийняття нормативно-правової бази, яка по-суті зобов'язана врегулювати взаємовідносини між державною владою і ЗМІ, забезпечити їм

вільний і незалежний розвиток. На думку експертів, основу цих законів має скласти демократичне міжнародне право.

Найсучасніші проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні – як знайти баланс між відкритістю інформації та захистом даних, як наблизити медіа-законодавство до європейських стандартів, як підвищити прозорість структур власності медіа та як перелаштовуватися засобам масової інформації в цифрову епоху – обговорювалися під час міжнародної конференції «Інформаційне суспільство в Україні: виклики та пріоритети для реформ», що відбулася в Києві 1 жовтня 2014 року в рамках програми ЄС і Ради Європи «Зміцнення інформаційного суспільства в Україні».

Отже, **напрями сьогоденної державної інформаційної політики щодо ЗМІ базуються на таких компонентах:**

- розробка і реалізація програм, що сприятимуть розвитку національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури: системи державних і недержавних інформаційних ресурсів, ринку власних інформаційних продуктів і послуг;
- дотичним до першого фактору є реформування (роздержавлення (але не всі експерти підтримують цей процес, деякі говорять про залишення державної частки)) комунальної та державної преси; прозорість власності – недопущення підпорядкування ЗМІ інтересам влади і бізнесу; сприяння розвитку місцевих ЗМІ й захист інтересів регіональних ринків масової інформації;
- подальше вдосконалення інформаційного законодавства, гармонізація законодавчої бази та майбутні реформи відповідно до вимог і правил ратифікованої 16 вересня 2014 року Угоди про асоціацію з Європейським союзом;
- відпрацювання механізму охорони інтелектуальної власності, особливо в мережі Інтернет (до цього часу це питання не приведено у відповідність до Цивільного кодексу України та законодавства ЄС);
- відпрацювання механізму правового регулювання діяльності ЗМІ, що встановлюють державну підтримку ЗМІ і книговидання, неприпустимість введення політичної цензури; створення умов, при яких забезпечується свобода слова у разі забезпечення захисту національних інтересів країни.

Як бачимо, і це підтверджує світова думка, сьогоденні комунікації вже перестають бути просто технологіями. З'явилися нові ідеї «комунікаційного добробуту», вони передбачають набагато більше, ніж вимоги контрольованого розподілу обмежених частот. Ця політика була позитивною, адже сприяла низці культурних і соціальних цілей, а також негативною, оскільки забороняла деякі види шкоди «суспільству». Вперше пресу ввели в рамки державної політики [31].

Зазнає змін і стиль роботи журналіста. Він стає заполітизованим, фанатичнішим, виразником чужих політико-фінансових інтересів... Так, виникло поняття «медійних війн». Як зазначає І. Смел: «...Не зрозуміло, чи цей величезний «експеримент» із медійних перетворень витворив якусь нову теорію, чи йшов він під проводом якихось ідей щодо структури та норм медій – це питання досі відкрите ...» [54].

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Проаналізуйте сучасні проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні.
2. Назвіть типи засобів комунікації, які є в сучасній Україні.
3. Охарактеризуйте пріоритетні напрями інформаційної політики щодо ЗМІ.

Творче завдання: на прикладі одного видання проаналізуйте стиль і «політику» роботи журналістів за останні роки (або за період незалежності України)

Самостійна робота: опрацюйте положення Закону України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», висловть свої думки з приводу того, як він впливатиме на прозорість медіа.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України»
- ✓ Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації/ Деніс Мак-Квейл. – Львів: Літопис, 2010. – С. 205.
- ✓ Матеріали офіційних сайтів: Держкомтелерадіо – <http://comin.kmu.gov.ua/>, Національної спілки журналістів України – <http://nsju.org/>

РОЗДІЛ 2.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

ТЕМА 2. 1.

ЗАКОНИ ТА ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

Уміння вивчати, аналізувати й максимально враховувати особливості, ситуації зовнішнього оточення інформації – це ті характеристики демократичного суспільства, які забезпечують успіх в управлінні на всіх його рівнях. ЗМІ мають до цього пряме відношення.

Перехід України до нового типу економічного розвитку, громадянського суспільства і правової держави, політичний плюралізм породжують величезну суспільну потребу в інформації. Необхідність задоволення цієї потреби й обумовлює особливу роль ЗМІ в житті суспільства. При цьому повною мірою виявляються такі властивості ЗМІ, як масовість, тиражуємість, періодичність, використання інформаційних ресурсів, що постійно поповнюються, створення первинної інформації, застосування сучасних інформаційних технологій і засобів телекомунікацій. ЗМІ є діючим каналом інформування суспільства щодо діяльності влади та його реакції на дії влади. Ці особливості роблять ЗМІ найважливішим соціальним інститутом, одним із складових інформаційного простору України.

На цей час діє ряд базових «інформаційних» законів: «Про інформацію» (Закон введено в дію з дня опублікування – 13 листопада 1992 року, останні зміни 03.07.12), «Про доступ до публічної інформації» (від 13.01.11, останні зміни 14.05.13), «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (від 23.09.97р., останні зміни 27.03.14), «Про державну таємницю» (від 21.01.94, введено в дію з дня опублікування – 10.03.94, останні зміни від 27.03.14), «Про звернення громадян» (від 02.10.96, останні зміни 13.05.14), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (від 16.11.92, останні зміни 27.03.14)), «Про видавничу справу» (від 05.06.97, останні зміни 20.11.12 в редакції з 17.05.13), «Про інформаційні агентства» (від 28.02.95, введено в дію з 28.03.95, останні зміни 27.03.14), «Про науково-технічну інформацію» (від 25.06.93, останні зміни і редакція 27.03.14), «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про рекламу» (від 03.07.96, останні зміни 05.06.14 в редакції від 03.10.14), «Про авторське право та суміжні права» (від 23.12.93, введено в дію з дня опублікування – 23.02.94, останні зміни 16.10.12 в редакції від 05.12.12), «Про державну підтримку засобів масової інформації та

соціальний захист журналістів» (від 23.09.97, останні зміни 16.05.13), «Про Національну програму інформатизації» (від 04.02.98, останні зміни 16.10.12), «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (від 04.02.98, останні зміни 04.07.13) тощо.

Верховна Рада України 10 грудня 1991 року прийняла Закон «Про міжнародні договори», згідно з яким укладені й належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять нині невід'ємну частину національного законодавства України. Таким чином, громадянам нашої держави тепер надана можливість захищати свої права, застосовуючи міжнародні норми в такому ж порядку, який передбачений для норм національного законодавства. Це, передусім, документи ООН – Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про свободу асоціацій і захист права на організацію та ін. Ці документи ООН є надзвичайно важливими, як було вже підкреслено, для забезпечення і захисту основних прав і свобод людини, а також незалежної та плюралістичної преси. Зокрема, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів, має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Нормативно-правові акти, що діють нині в Україні в сфері соціальних комунікацій можна поділити на такі групи з позиції предмету регулювання:

- регулювання загальних питань інформації;
- організаційно-правове, фінансово-економічне забезпечення інформації та соціальний захист журналістів;
- регулювання в сфері видавничої справи та реклами;
- захист авторського права і прав користувачів в мережі Інтернет

Правове регулювання загальних питань інформації здійснюється на основі законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про державну таємницю», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», Постанови Верховної Ради України від 25 квітня 1997 р. «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» тощо. Питання правової інформації відбиті в указах Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», «Про опублікування актів законодавства України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України», Програмі правової освіти населення України тощо.

Відповідно до Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 № 1085/2010, на базі Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації

створено Державне агентство з питань науки, інновацій та інформації України, яке координується через Міністерство освіти і науки України. Центральним органом державної виконавчої влади зі спеціальним статусом визнано Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

Держава відіграє провідну роль у стимулюванні розвитку і використанні інформаційно-комунікаційних технологій у суспільних відносинах, крім того, вона сама використовує такі технології заради підтримки власних можливостей і функцій. Відбуваються дані процеси за допомогою впровадження політики інформатизації і державної інформаційної політики. При цьому інформатизація розуміється по-різному, але в цілому як створення інформаційних систем у різних сферах життєдіяльності суспільства. Державна інформаційна політика трактується як частина внутрішньої і зовнішньої політики держави, а саме регуляція державними органами інформаційних потоків і інформаційної діяльності різних державних, громадських і приватних структур і організацій інформаційного профілю, тобто всієї інформаційної сфери суспільства, що охоплює засоби масової інформації, телекомунікації, інформаційні системи і ресурси, усю сукупність виробництв і відносин, пов'язаних зі створенням, збереженням, обробкою, демонстрацією, передачею інформації в усіх її видах ділової, розважальної, науково-освітньої і т. ін. [20].

Такою є суть державної інформаційної політики. Згідно з Законом України «Про інформацію», основними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входу України до світового інформаційного простору.

Щодо оголошення офіційно-урядової інформації, то сьогодні ми спостерігаємо інформаційну перебудову всієї системи управлінських процесів і створення електронного уряду, при якому будь-яка фізична чи юридична особа через Інтернет може звертатися з запитом в державні

установи для одержання необхідної інформації і виконання юридичних трансакцій.

Організаційно-правове, фінансово-економічне забезпечення інформації та соціальний захист журналістів гарантується Законами України: «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» – визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки засобів масової інформації та соціального захисту журналістів; «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» – створює правові основи діяльності ЗМІ, гарантує їх свободу, визначає права, обов'язки та відповідальність журналістів за їх порушення; «Про телебачення і радіомовлення» – регулює діяльність електронних засобів масової інформації, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань; «Про інформаційні агентства» – закріплює правові основи діяльності інформаційних агентств та їх міжнародного співробітництва; «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» – встановлює порядок всебічного й об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації та захисту їх від монопольного впливу тієї чи тієї гілки державної влади або органів місцевого самоврядування; «Про державну таємницю» – регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням і розсекречуванням її матеріальних носіїв та охорони державної таємниці з метою захисту національної безпеки України; «Про захист суспільної моралі» – встановлює правові основи захисту суспільства від розповсюдження продукції, що негативно впливає на суспільну мораль; «Про авторське право і суміжні права» – охороняє особисті (немайнові) права авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва (авторське право), і права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення (суміжні права). Указами Президента України «Про Міністерство інформації України», «Питання Міністерства інформації України», «Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації», постановами Кабінету Міністрів України «Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань», «Про тарифи на розповсюдження вітчизняних друкованих засобів масової інформації», «Про затвердження Статуту та інші питання Державного інформаційного агентства України» та ін. На цей час Указом Президента України від 15 грудня 1999р. «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» функції Міністерства інформації України виконує Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України.

Крім названих правових актів є ще ціла низка нормативних документів, які містять положення, що стосуються ЗМІ та їхніх працівників або уточнюють і конкретизують застосування положень Законів відповідно до практики, що склалася. Серед них варто назвати Кодекси України: Цивільний, Цивільний процесуальний, Кримінальний, а також – рішення Конституційного суду про тлумачення окремих статей Конституції та законів, постанови Пленумів Верховного суду України щодо застосування в судовій практиці окремих норм Конституції та законодавства.

Найбільш проблемні аспекти правового регулювання діяльності ЗМІ проаналізовано в статі О.С.Демчука, спеціаліста II категорії відділу з питань законодавства про інформацію Управління соціального, трудового та гуманітарного законодавства Департаменту конституційного, адміністративного та соціального законодавства, розміщеній на сайті Міністерства юстиції України 04.10.2011 року під назвою «Правові засади діяльності журналістів в Україні» [8]. Тут сказано, що забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України.

Так, статтею 171 Кримінального кодексу України встановлено відповідальність за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Такі діяння караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на термін до шести місяців, або обмеженням волі на термін до трьох років. Переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою, карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на термін до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на термін до трьох років.

Статтею 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» встановлено відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду.

Разом з цим відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або

перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких саме дій проти працівника правоохоронного органу.

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

Законом України «Про інформацію» закріплено гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів, оскільки професія зобов'язує журналіста першим опинятися в гушчині подій, осягати глибинний зміст явищ, причини і наслідки і витлумачувати їх для загалу. Тому під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. Має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні терміни їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством. Також журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону. При цьому Законом встановлено, що після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом. (Про порядок отримання акредитації йтиметься в наступному розділі).

Правове регулювання в сфері видавничої справи та реклами здійснюється Конституцією України, Господарським кодексом України, законами України «Про видавничу справу», «Про інформацію», «Про обов'язковий примірник документів», «Про авторське право і суміжні права», «Про державну таємницю», «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні», «Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про рекламу», Указом Президента України від 28 лютого 1995 р. «Про Державну програму розвитку національного книговидання і преси на період до 2000 року», Наказом Державного комітету України у справах захисту прав споживачів від 17 жовтня 1997 р. «Про впровадження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку ведення обліку отриманих валових доходів і валових витрат під час провадження видавничої діяльності, виготовлення і розповсюдження книжкової продукції», Постановою КМУ від 26.05.04 № 693 «Про затвердження порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу», Листом ДПА України «Про

обкладення ПДВ послуг з друкування періодичних видань) від 12.05.11, Податковим кодексом України тощо.

Нині в Україні книговидавничою справою відають Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення, Департамент видавничої справи та преси, підпорядковані Кабінету Міністрів України. Реєстрацію та облік друкованої продукції веде Книжкова палата України ім. І.Федорова. Станом на 01.01.2014 р. до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції внесено 5526 суб'єктів видавничої справи (4359 – юридичні особи, 1167 – фізичні особи). У тому числі видавничу діяльність продовжують 16 спеціалізованих державних видавництв України.

Одним з пріоритетних завдань Держкомтелерадіо є створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження, популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та читання. Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України про затвердження Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга», що здійснюється за державним замовленням, визначає основні завдання програми, серед яких – сприяння розвитку вітчизняного книговидання для підвищення його рівня за кількісними та якісними показниками до рівня передових країн світу та запровадження державного протекціонізму у національній видавничій справі з метою захисту вітчизняного ринку з дотриманням положень міжнародного права.

В умовах глобалізованого суспільства комплексний механізм державного регулювання необхідного в цьому сенсі електронного книговидання передбачає зокрема встановлення правової бази, удосконалення системи надання ліцензій, сертифікатів, патентів, застосування стандарту електронного обміну даними; комп'ютеризацію вітчизняних бібліотек, розробки системи продажу е-книг тощо.

Держава надає пріоритети щодо випуску суспільно необхідних видань з метою забезпечення функціонування органів законодавчої, виконавчої та судової влади, охорони здоров'я, науки, освіти, культури, соціального захисту населення за державними тематичними програмами і на засадах державного замовлення. Щодо розвитку книговидання в Україні, то інформаційна політика повинна спрямовуватися не тільки, щоб забезпечити випуск достатньої кількості книг і раціонально організувати їх поширення, але й забезпечити гармонійну інтеграцію книжкового видання в сучасну систему засобів масової комунікації. При цьому книга повинна, перш за все, функціонально забезпечувати вирішення культурних і соціально-економічних завдань у суспільстві, а не тільки приносити прибуток від реалізації.

Державна політика у видавничій справі відповідно до поставленої мети здійснюється також шляхом податкового, митного, валютного та інших видів регулювання.

Щодо правового регулювання у видавничій сфері дослідники галузі (Кучина Н.І.) виокремлюють чотири періоди його становлення: 1991-1993 рр. – етап «несвідомої» законодавчої підтримки видавничої галузі; 1994-1999 рр. – час «свідомого знищення» видавничої галузі або період «ввезеної книги»; 2000-2003 рр. – початок законодавчої підтримки видавничої галузі; починаючи з 2004р. – період поступового відродження національного книговиробництва на ринкових засадах [28]. На переконання дослідниці правозахисна система видавничої справи сучасної України перебуває на початковій стадії становлення, проте наявна нормативна база все ж сприяє розвитку національного товаровиробника. З усього обширу друкарської галузі у законах, указах та постановах йдеться лише про книговидання. Причому, останнє розглядається не самостійно, а в поєднанні зі ЗМІ й навіть службовою документацією.

Щодо відповідальності у видавничому бізнесі: в Кодексі України Про адміністративні правопорушення має значення стаття 52-2 у редакції Закону від 5 квітня 2001 року, згідно з якою незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору зокрема), привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення права інтелектуальної власності, що охороняється законом, тягне за собою накладання штрафу від десяти до двохсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції і матеріалів, які призначалися для їх виготовлення. Ще одна стаття 186-6 стосується міри адміністративного покарання за порушення законодавства про друковані засоби масової інформації. Тут зокрема йдеться про те, що виготовлення, випуск або розповсюдження продукції друкованого ЗМІ після припинення діяльності цього друкованого органу, а так само ухилення від перереєстрації у передбачених законом випадках також може дорого обійтися – розмір штрафу коливається від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав тягнуть за собою, відповідно до статті 176 Кримінального кодексу України, різну міру покарання (залежно від розміру матеріальної чи моральної шкоди):

- штраф від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- виправні роботи на термін до двох років;
- позбавлення волі на термін до двох років.

За умови, що ті ж дії вчинені повторно, розмір штрафу збільшується до двох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавленням волі до п'яти років. Ще суворіше покарання передбачено цим кодексом, коли подібні злочини вчинила службова особа з використанням службового становища.

Загрозливою для недобросовісних видавців є і стаття 300, за якою випадки виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ

насилюства та жорстокості, караються позбавленням волі до п'яти років з позбавленням права обіймати певні редакторські посади чи займатися видавничою діяльністю.

Правове регулювання рекламної діяльності націлене на запобігання і припинення недобросовісної реклами, що здатна нанести шкоду як майновим, так і немайновим правам громадян і юридичних осіб, суспільним інтересам. Основним нормативним актом, що регулює рекламну діяльність в Україні є Закон України від 3 липня 1996 року «Про рекламу»; мають значення також такі нормативно-правові документи: «Про інформацію», від 16 листопада 1992 р. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», від 21 грудня 1993 р. «Про телебачення і радіомовлення», Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р., постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2003 р. № 2067 «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами», від 26 травня 2004 р. № 693 «Про затвердження Порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу» та ін.

Однією з вимог Закону «Про рекламу» є заборона займатися рекламою під виглядом інформації. Недобросовісна реклама заборонена законодавством і відповідальність за неї несе винна особа. Рішення щодо визнання реклами недобросовісною приймають органи державної влади такі, як:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів – щодо захисту прав споживачів;
- Антимонопольний комітет України – щодо дотримання законодавства про захист економічної конкуренції;
- Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення – щодо телерадіоорганізацій усіх форм власності.

Крім стандартних законів та підзаконних актів органів влади, спеціальним нормативним документом, який визначає діяльність теле- і радіомовлення України є Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України, затверджене Указом Президента України від 7 травня 2011 року N 559/2011.

Держкомтелерадіо України є головним у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики в сфері телебачення і радіомовлення, в інформаційній та видавничій сферах.

Держкомтелерадіо узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення, готує проекти законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх на розгляд Президентів України, Кабінету Міністрів України; розробляє заходи щодо запобігання внутрішньому і зовнішньому інформаційному впливу, який загрожує інформаційній безпеці держави,

суспільства, особи; бере участь у формуванні єдиного інформаційного простору, сприянні розвитку інформаційного суспільства; реалізує разом з іншими державними органами завдання щодо забезпечення інформаційної безпеки; готує пропозиції щодо вдосконалення системи державного управління в сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах, поліграфії; проводить моніторинг інформаційного наповнення веб-сайтів органів виконавчої влади та надає пропозиції зазначеним органам; узагальнює і подає Кабінету Міністрів України інформацію про проведення органами виконавчої влади системної роз'яснювальної роботи з пріоритетних питань державної політики та пропозиції щодо вдосконалення такої роботи; аналізує та прогнозує розвиток ринку в сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах, поліграфії; сприяє розвитку вітчизняних засобів масової інформації, книговидання та книгорозповсюдження; забезпечує дотримання державної мовної політики у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сферах; вживає спільно з іншими органами державної влади заходів із підвищення художньої якості вітчизняних телерадіопрограм, захисту суспільства від негативного впливу аудіо- і відеопродукції, яка становить загрозу суспільній моралі; Держкомтелерадіо забезпечує підвищення кваліфікації працівників ЗМІ, видавничої, поліграфічної сфер; сприяє створенню системи суспільного телебачення і радіомовлення, впровадженню ефірного наземного цифрового телерадіомовлення; проводить моніторинг змістовного наповнення теле- та радіопрограм, вироблених державними телерадіоорганізаціями; забезпечує в межах повноважень міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України, забезпечує їх виконання; утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи та організації, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, формує кадровий резерв на посади керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо України.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України 06.10.2014 року розмістив на своєму офіційному сайті узагальнені пропозиції щодо внесення змін та доповнень до тексту Закону України від 05.06.1997 № 318/97-ВР «Про видавничу справу», що надійшли від членів робочих груп Міжвідомчої комісії з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження, видавців та органів виконавчої влади. Перегляну порівняльну таблицю можна за електронною адресою: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=115124&cat_id=6090.

У цілому можна сказати, що тут є такі доповнення: додано поняття «електронна книга»; рекомендовано враховувати імпорт друкованої продукції при здійсненні книговидання мовами національних меншин; держава надає підтримку видавництвам, видавничим організаціям,

поліграфічним та книготорговельним підприємствам, що випускають або розповсюджують не менше 75 відсотків (50 у діючому Законі) продукції державною мовою; доповнено статтю 20 Права та обов'язки видавця; доповнення до переліку книжкових видань, передбачених до випуску за державним замовленням; відповідальність за утиски свободи видавничої справи та інше.

Захист авторського права і прав користувачів в Інтернет

Верховна Рада України ратифікувала угоду з ЄС, а тому вдосконалення законодавства (а особливо, в сфері інтелектуальної власності) є вимогою сьогодення.

До ключових проблем правового регулювання суспільних відносин, що виникають з використанням мережі Інтернет, можна віднести:

- юрисдикція відносин у мережі Інтернет;
- відповідальність інформаційних провайдерів;
- розробка і реалізація ініціатив у сфері саморегуляції відносин у мережі Інтернет [1].

Це питання стає особливо проблемним, оскільки майже половину судових справ із захисту інтелектуальної власності складають ті, що пов'язані з захистом авторського права в Інтернет. Застосування норм кримінального права не дає можливості оперативно впливати на сайти, що розповсюджують контрафактну продукцію. Найефективнішими є заходи адміністративного впливу – відключення від доступу до інтернету та блокування сайтів. Але чинна нормативно-правова база, що регулює суспільні відносини у цій сфері, не дозволяє правоохоронним органам впливати на провайдерів інтернет-послуг.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 1993 року (нова редакція – 2001 рік) містить норми, які встановлюють способи захисту немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав. Однак ці норми потребують удосконалення шляхом внесення відповідних змін, з урахуванням особливостей використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав у мережі Інтернет. Також внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» має під собою і міжнародний аспект. Так, відповідно до Звіту Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (МАІВ) 2012 року в рамках «Списку 301» щодо правової охорони та захисту авторського права в Україні рекомендовано переглянути зазначений Закон з метою запровадження більш ефективних механізмів захисту авторського права і суміжних прав для боротьби з Інтернет-піратством.

Тому головною метою внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» – є створення додаткового та вагомого механізму боротьби із порушеннями у мережі Інтернет законних прав та інтересів осіб, яким належать права на об'єкти авторського права та суміжних прав, що буде сприяти виконанню Україною своїх міжнародних

зобов'язань, забезпеченню ефективного захисту прав інтелектуальної власності.

У Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту авторського права і суміжних прав в мережі Інтернет», який сприятиме, на думку багатьох дослідників, створенню умов для розвитку легального та ефективного формування інформаційного простору України.

На сайті Державної служби інтелектуальної власності України є офіційна інформація щодо визначення та оцінки альтернативних способів досягнення визначених результатів. Вважаємо за доцільне подати цей аналіз регуляторного впливу [54].

1. Залишення існуючої ситуації без змін.

Збереження чинного регулювання питань захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет призведе до залишення існуючих проблем, коли оператори, провайдери телекомунікацій недостатньо мотивовані сприяти припиненню порушень авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет. Це створює умови для розміщення в Україні піратських сайтів, у тому числі доступних для користувачів з різних країн, що завдає значної шкоди майновим інтересам правовласників, контент яких незаконно використовується з допомогою цих сайтів.

Крім того, залишення існуючої ситуації без змін може призвести до застосування до України економічних санкцій з боку Уряду США.

2. Встановлення відповідальності операторів, провайдерів телекомунікацій за зміст інформації, що передається їх мережами.

Такий правовий режим суперечитиме міжнародній практиці, Директиві Європейського Союзу від 08.06.2000 № 2000/31/ЄС «Про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку».

3. Оптимальним способом забезпечити умови для ефективного захисту прав суб'єктів авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет є встановлення правового режиму, за якого провайдер, оператор телекомунікацій, який надає послуги з розміщення веб-сайту з доступом до мережі Інтернет за адресою, що визначається за цифровим ідентифікатором відповідно до міжнародних стандартів, не несе відповідальності за дії з припинення порушення авторського права і (або) суміжних прав, здійснені у порядку, визначеному Законом України «Про авторське право і суміжні права» [54].

Проектом акта передбачено внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права», Закону України «Про телекомунікації», Закону України «Про нотаріат», Кодексу України про адміністративні правопорушення, які передбачають:

- 1) надання можливості суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав у разі виявлення порушення авторського права і (або) суміжних прав у мережі Інтернет поряд з іншими способами захисту своїх прав, звернутись до сервісної служби (провайдера, оператора

- телекомунікацій, який надає послуги з розміщення веб-сайту з доступом до мережі Інтернет за адресою, що визначається за цифровим ідентифікатором відповідно до міжнародних стандартів) із заявою про порушення авторського права і (або) суміжних прав у мережі Інтернет;
- 2) направлення сервісною службою власнику веб-сайту попередження про негайне вжиття заходів щодо припинення порушення авторського права і (або) суміжних прав в мережі Інтернет, щодо яких надійшла заява, в тому числі припинення незаконного відтворення відповідних об'єктів;
 - 3) надання власником веб-сайту сервісній службі та заявнику письмової відповіді на заяву;
 - 4) встановлення обов'язку сервісної служби у випадках, передбачених проектом Закону, заблокувати адресу мережі Інтернет, за якою здійснюється доступ до відповідного об'єкта авторського права і (або) суміжних прав або посилання на нього і (або) інформації для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав на веб-сайті, щодо якого надійшла заява, одночасно повідомивши про це у письмово заявника;
 - 5) право власника веб-сайту після блокування адреси мережі Інтернет надати сервісній службі та заявнику письмову заяву про розблокування цієї адреси;
 - 6) встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб сервісної служби у випадку недотримання вимог, передбачених статтею 52-1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», або у випадку зміни, приховування, видалення інформації про осіб, яким надаються телекомунікаційні послуги та які вчинили порушення авторського права і (або) суміжних прав у мережі Інтернет;
 - 7) надання нотаріусу повноважень з метою забезпечення доказів, необхідних у випадку судового розгляду справи, якщо є підстави вважати, що подача потрібних доказів стане згодом неможливою або утрудненою, засвідчувати вірність роздруківки веб-сторінки, на якій розміщено об'єкти авторського права, суміжних прав та інші об'єкти права інтелектуальної власності або посилання на них і (або) інформація для свідомого обходу технічних засобів захисту авторського права і (або) суміжних прав, та скласти протокол огляду веб-сторінки.

На переконання Г.Андрощука, завідувача лабораторії правового забезпечення розвитку науки і технології НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, законопроект не вирішує питання розробки і реалізації ініціатив у сфері саморегуляції відносин у мережі Інтернет, а також питання боротьби з кіберсквотингом. Це можна було б вирішити шляхом внесення змін до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [1].

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Правове регулювання загальних питань інформації.
2. Організаційно-правове, фінансово-економічне забезпечення інформації та соціальний захист журналістів.
3. Правове регулювання в сфері видавничої справи та реклами.
4. Захист авторського права і прав користувачів в Інтернет.

Творча робота: продумати шляхи підвищення якості інформаційної політики у книговидавничій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Андрощук Г. Захист авторського права і прав користувачів інтрнету у світі / Г.Андрощук // Юридична газета. – № 15-16. – 26.08.2014.
- ✓ Демчук О. Правові засади діяльності журналістів в Україні // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/8393>
- ✓ Кучина Н. Правові аспекти книговидання в Україні / Н.Кучина // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 1. – С. 6-8.
- ✓ Иванов Д. Общество как виртуальная реальность / Д.Иванов // Информационное общество: Сб. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 355-427.
- ✓ Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України

ТЕМА 2. 2.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: РОЛЬ І МІСЦЕ ЗМІ

Захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Технології інформаційної війни

Аналізуючи попередні матеріали, бачимо, що політична боротьба набирає форм боротьби медійної. Засоби комунікації стають ареною для справжніх інформаційних війн з використанням дезінформації, зливу компроматів, із замовчуванням та перекручуванням фактів – це технологія ідеологічного впливу в інтересах влади та олігархів, які «курують» ці ЗМІ на громадську думку населення.

Сьогодні проблема захисту національного інформаційного поля постала надзвичайно гостро в українському суспільстві, в умовах фактичної війни, де на контрольованій агресором території населення «засомбовується» вигідною інформацією. На думку експертів, для здійснення контролю над усією пресою в країні треба контролювати лише 5-7 видань та 1-2 канали телебачення. Ця теорія підтверджується.

Про інформаційну війну в розрізі соціальних комунікацій важливо говорити навіть виходячи з того, що з'явилося в суспільстві поняття «**інформаційних операцій**» (США) – маніпуляції інформацією, які дозволяють отримати бажаний ефект, а сьогодні маємо термін «**стратегічні комунікації**» – мета яких переконання чи змушення цільової аудиторії прийняти рішення чи виконати певну дію. При цьому виконуються такі заходи як погодженні інформаційні акції, ідеологічний вплив, різноманітні інформаційно-пропагандистські плани і програми.

Інформаційна боротьба в концепції інформаційної політики та безпеки поділяється на два класи:

1. Інформаційно-технічна зброя – засоби знищення, викривлення або викрадання інформаційних масивів, добування з них потрібної інформації після подолання системи захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, виведення з ладу комунікаційних мереж тощо;
2. Інформаційно-психологічна зброя – це засоби й технології, які реалізують за своєю природою впливи на психіку, свідомість особи й соціальних груп, з метою впровадження ідеологічних й соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки та прийняття рішень, трансформації в потрібному напрямку настроїв почуттів і волі

До сьогодні немає остаточної дефініції **визначення інформаційної війни**: це і цілісна стратегія, обумовлена всезростаючою значимістю і цінністю інформації в питаннях командування, керування, політики, економіки і громадського життя; і використання й управління інформацією з метою набуття конкурентноздатної переваги над супротивником; це і дія з допомогою інформації, а також вплив на інформацію і т. п. Державі необхідні дві стратегії: оборони від інформаційних атак і зустрічного наступу.

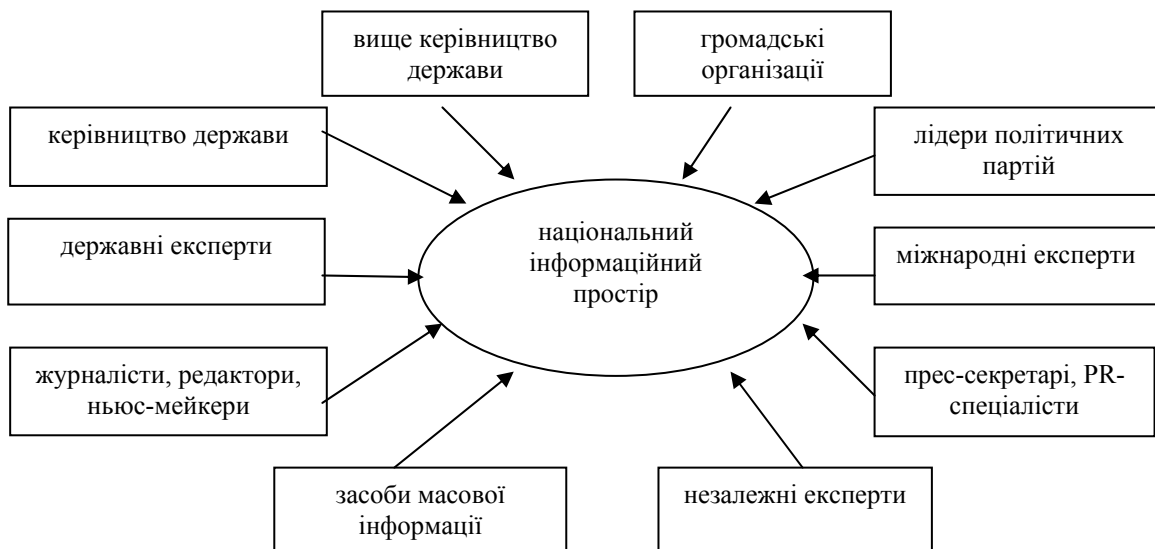
У традиційному визначенні інформаційної війни її **головною складовою** є заходи досягнення інформаційної переваги над супротивником при одночасному гарантуванні безпеки власної інформації та інформаційних систем. Тут провідними є такі поняття як збір, обробка, передача, безпека інформації.

Серед багатьох **компонентів інформаційної війни** важливо виділити психологічну війну, культурну війну, інтелектуальну війну, технологічну війну, економічну війну.

Завдання інформаційної війни:

- закрити доступ противнику (конкуренту) до своєї конфіденційної інформації;
- забезпечити оперативність і надійність функціонування системи у власному інформаційному просторі [30].

У таблиці 1. наведено суб'єкти реалізації різних сценаріїв інформаційної війни:

Якщо розібрати цей вплив як систему, то її складовими є **інструменти інформаційного впливу**: це, безумовно, медіа, громадські організації (як українські, так і закордонні), інтернет, чутки (до речі, дуже серйозний інструмент). Якщо всім цим буде керувати єдиний центр, це буде системний підхід [7].

В Україні існує **проблема внутрішньої комунікації** і це питання потрібно вирішувати на державному рівні. На думку Гусарова В. [7], потрібно створювати центр управління, і він повинен проводити ретельний аналіз подій, їх висвітлення, вивчати суспільну думку, морально-психологічний стан населення, технічні умови інформування, які канали більш доступні.

До важливих компонентів інформаційної війни належить інформаційне забезпечення держави у міжнародних інформаційних потоках.

Тут важливо з'ясувати суть таких процесів як:

Інформаційна інтервенція – це тенденційна інформація, коли через системи зв'язку розповсюджуються суб'єктивні факти та суб'єктивна інформація, які впливають на суспільну думку і прийняття рішень в іншій державі. В рамках інформаційної інтервенції здійснюють маніпулювання інформацією для досягнення мети.

Інформаційний тиск – один із видів інформаційних загроз, який застосовується для розв'язання міжнародних проблем, для попередження міжнародних конфліктів або для того, аби змусити державу, що порушує міжнародні правила, увійти в міжнародне правове поле. Інформаційний тиск застосовується як прийом превентивної дипломатії.

Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики є складовою зовнішньополітичних комунікацій, які є одним з елементів сучасного міжнародного співробітництва.

Інформаційно-аналітичне забезпечення відображає реагування міжнародного співтовариства на політичні процеси в системі, на зміну економічної ситуації, забезпечує адекватний вплив на небажані зміни. Від інформаційного забезпечення залежить якість урядових рішень, передбачення і випередження подій, прийняття спільних рішень із глобальних проблем міжнародного товариства.

Зовнішньополітична комунікація – процес передачі міжнародної інформації у системі міжнародного співтовариства між окремими її компонентами, а також між суспільними групами та індивідами.

Зовнішньополітична інформація передається трьома основними **способами**:

1) через спеціалізовані установи та інші організації – йдеться про комунікаційні можливості зовнішньополітичних відомств, політичних партій і громадських рухів, неурядових організацій і так званих груп тиску;

2) через посередництво засобів масової комунікації – йдеться про друковані, телекомунікаційні та інтерактивні засоби комунікації, які є розповсюджувачами інформації зовнішньополітичних відомств;

3) через неформальні контакти – йдеться про неформальні комунікації у межах міжнародних організацій на двосторонньому рівні, на міжнародних форумах та зустрічах.

Інформаційна функція дипломатичних представництв. Необхідно підкреслити, що здобуття такої інформації має відбуватися лише законними засобами відповідно до норм міжнародного права. Саме дипломатичні представництва широко користуються такими легальними, звичайними засобами отримання інформації, як ретельна обробка численних друкованих видань, зокрема періодичної преси, а також іншої інформації, що проходить по каналах ЗМІ. Поінформованості сприяє також участь іноземних дипломатів у прийомах, прес-конференціях, військових парадах, тощо, які влаштовуються державними органами країни перебування.

Технології public relations (PR). Зокрема і в сфері зовнішньої політики, технології та стратегії PR формують програми, концепції і взаємозв'язки між державами, які допомагають досягти взаєморозуміння, компромісу і суспільної гармонії. Public relations – це спеціальна система управління інформацією з метою поширення інформаційної продукції через засоби масової комунікації для спрямованого формування бажаної громадської думки. Мета PR – встановлення двостороннього і багатостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів і досягнення компромісу.

Засобами PR-технологій є:

- вплив на громадську думку (створення і формування громадської думки в бажаному напрямку);
- суспільні відносини, тобто впровадження PR-технологій в урядові структури для зв'язків з громадськістю по вертикалі і горизонталі;
- політичні відносини (створення іміджу партій, рухів та громадських об'єднань а також пропаганда політичних ідей у суспільстві);
- міжнародні відносини (створення іміджу держави, створення лідера держави і підтримання його позитивного іміджу);
- використання засобів масової інформації (функція ЗМІ полягає в розповсюдженні іміджів та забезпеченні інформаційної стратегії PR- кампанії);
- фінансові та економічні відносини (створення, пропонування та розгортання діяльності підприємств, організацій і установ, а також реклама).

Створенням іміджів займаються також засоби масової комунікації, які здатні впливати на міжнародне співтовариство і формувати потрібний образ і потрібне його сприйняття.

Інформаційний тероризм – небезпечні діяння з інформаційного впливу на соціальні групи осіб, державні органи влади і управління,

пов'язані з розповсюдженням інформації, яка містить погрози переслідуванням, розправою, вбивствами, а також викривлення об'єктивної інформації, що спричиняє виникнення кризових ситуацій в державі, нагнітання страху і напруги в суспільстві.

Погоджуємося з думкою В. Здоровеги, що інформаційні війни неможливі без використання ЗМІ, хоч ведення інформаційних війн інспірується не ними і не в цьому головні завдання мас-медіа. Просто журналістика і журналісти не можуть протистояти цьому в силу своєї залежності, а іноді й рабського становища у суспільстві, а також невисокого рівня професіоналізму у найширшому розумінні цього слова. Але, як зазначає дослідник, «не можна стати на точку зору тих дослідників, політиків, соціологів, які бачать у мас-медіях лише інструмент інформаційних війн, маніпуляції громадською думкою. Вони можуть бути використані і використовуються з цією метою дуже широко, але зводити сьогодні ЗМІ лише до “відкритого прихованого цілеспрямованого впливу двох систем одна на одну” лише з чисто прагматичною метою неправильно. Справа в тому, що мас-медіа не можуть існувати в модерному суспільстві, не виконуючи своєї найпершої функції – по можливості об'єктивно інформувати людей про все, що відбувається у світі. Тобто оперативне, по можливості всебічне інформування є самодостатнім для мас-медіа. Відсутність його робить неспроможним саме існування того чи іншого засобу масового комунікування в умовах шаленої конкуренції на глобальному інформаційному ринку» [16].

Як висновок, скористаємося словами процитованого науковця, що відсутність, недостовірність, обмеженість інформації веде до серйозних деформацій, неможливості забезпечення справжньої, публічної свободи слова.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Інформаційна боротьба в концепції інформаційної політики.
2. Проаналізуйте компоненти інформаційної війни.
3. Обґрунтуйте роль суб'єктів реалізації різних сценаріїв інформаційної війни.
4. Інформаційне забезпечення держави у міжнародних інформаційних потоках як компонент інформаційної війни.
5. Інформаційна інтервенція як тенденційна інформація.
6. Інформаційний тиск як вид інформаційної загрози.
7. Інформаційно-аналітичне забезпечення зовнішньої політики.
8. Public relations як спеціальна система управління інформацією.
9. Зовнішньополітична комунікація та інформаційна функція дипломатичних представництв.
10. Інформаційний тероризм.

Творча робота: Простежити технології інформаційної боротьби в сучасних перфомансах на українському телебаченні.

Самостійна робота: зробіть дайджест висловлювань сучасних дослідників щодо визначення поняття «інформаційна війна».

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Гусаров В. «Інформаційна безпека не означає цензури»: // Медіаосвіта. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/32084>
- ✓ Здоровега В. Достовірність інформації як передумова медіа-освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N2/Mediaosvita/dostovirn-inf.htm>
- ✓ Лук'янов А., Мартянов О. Сценарії інформаційної війни // Політика і час. – 2005. – № 9-10
- ✓ Почепцов Г. Теория и практика информационных войн / Г.Почепцов. – Ровно, 1999.
- ✓ Почепцов Г., Чукут С. Інформаційна політика: навч. посіб. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 663с.
- ✓ Скаленко О. Глобалізаційні виміри інформаційної безпеки / О.Скаленко // Економічний часопис ХХІ. – 2004. – № 1. – С. 45-48.

ТЕМА 2. 3.

ДОКТРИНА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Донедавна основними загрозами інформаційній безпеці України були визначені такі:

- поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України;
- зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет;
- деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України;
- прояви сепаратизму в засобах масової інформації, а також у мережі Інтернет, за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками.

Ці положення містилися в Доктрині інформаційної безпеки України, затвердженій Указом Президентом в липні 2009 р., але з Указом Президента від 06.06.2014р. Доктрина втратила чинність і зараз розробляється новий документ, який би враховував усі сторони забезпечення національної безпеки України.

Однак, існують певні пропозиції щодо нових аспектів формування положень цього документа. Експерт з питань інформаційної безпеки Д. Золотухін з цього приводу аналізує суть інформаційної безпеки та інструменти її втілення. Він зазначає, що на даний час сутність інформаційної безпеки розуміється суспільством і державою у двох аспектах:

1. Законодавство України про національну безпеку визначає її як стан захищеності від загроз, де об'єктами захисту є людина, суспільство і держава, а суб'єктами – компетентні державні органи;
2. З точки зору ряду експертів, інформаційна безпека ґрунтується на досягненні певного рівня сталого розвитку всієї інформаційної сфери, який робить її невразливою для загроз.

Оборона українського інформаційного простору має реалізовувати концепцію захисту від загроз – потрібна система управління державними органами, які могли б припинити донесення до людей брехливої, антиукраїнської чи такої, що розпалює ненависть, інформації.

Мова тут іде про відповідний комплекс законодавчих і управлінських інструментів, який може:

- вчасно ідентифікувати загрозу в інформаційному просторі;
- описати загрозу в юридичних термінах за допомогою нормативно-правової бази;

- застосувати відповідні процедури державного примусу, щоб у найкоротший термін припинити порушення українського законодавства та покарати винних.

Не виключає дослідник також глобальних проблем, аргументуючи що грань між захистом громадянина від інформаційних загроз та обмеженням свободи слова є дуже тонкою, а також запропонований підхід є лише реагуванням на загрози, коли протидія починається вже після виявлення проблеми [17].

Інформаційна безпека передбачає свободу слова, не означає цензури, заборони тощо. Інформаційна безпека буде захищати простір від недержавних, терористичних або інших радикальних інформаційних викликів. Але про цензуру не йдеться. Свобода слова залишиться свободою слова. Цензура та інформаційна безпека – це не одне й те ж [7].

Інформаційна безпека передбачає можливість безперешкодної реалізації суспільством і окремими його членами своїх конституційних прав, пов'язаних з можливістю вільного одержання, створення й розповсюдження інформації. Поняття інформаційної безпеки держави слід також розглядати у контексті забезпечення безпечних умов існування інформаційних технологій, які включають питання захисту інформації, як такої інформаційної інфраструктури держави, інформаційного ринку та створення безпечних умов існування і розвитку інформаційних процесів.

Першочергові кроки для інформаційного захисту, на думку політолога Валентина Муханова, можуть бути застосовані сьогодні в Україні наступні:

- Перш за все, це певні фільтри на інформаційному полі і моніторинг ЗМІ, блокада Інтернет-ресурсів, які несуть загрозу інформаційній безпеці державі. Крім того, можливо, необхідно було зробити більш жорсткими вимоги до самої інформації і її трансляторів.
- Найефективніше – комплексна інформкампанія, з потужним багатоканальним потоком, щоб конкуренти просто губилися на їх тлі. Як у США в 1980-х – з використанням кіноіндустрії, популярної музики, експертних думок і можливістю направляти вектор роботи ЗМІ, тобто займатися питанням інформаційної безпеки повинна ціла система в державі [11].

Державна політика забезпечення інформаційної безпеки визначена в Законі України «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності». У статті 19 Закону вперше в нашій державі констатується, що з метою створення системи науково-технічної інформації держава забезпечує можливість поширення і підвищення якісного рівня інформаційної продукції. Безпосередньо стосується захисту інформації Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах» (5 липня 1994 р.), який встановлює основи регулювання правових відносин щодо захисту інформації в автоматизованих системах за умови дотримання

права власності громадян України і юридичних осіб на інформацію та права доступу до неї, права власника інформації на її захист, а також встановленого чинним законодавством обмеження на доступ до інформації.

Дуже важливим, зокрема для захисту інформації, є також Закон України «Про державну таємницю» (21 січня 1994 р.) (нова редакція – зі змінами та доповненнями – від 21 вересня 1999 р.).

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Проаналізуйте основні загрози інформаційній безпеці України.
2. Охарактеризуйте ключові положення Доктрини інформаційної безпеки України, затвердженої Указом Президентом в липні 2009 р.
3. Пропозиції експертів щодо формування нової Доктрини.
4. Поняття інформаційної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Гусаров В. «Інформаційна безпека не означає цензури»: // Медіапросвіта . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/32084>
- ✓ Жук І. Інформаційна безпека: спроба №2 // Місто. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.misto.vn.ua/ua/blogs/10/188>
- ✓ Золотухін Д. Передмова до доктрини інформаційної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/dmitro-zolotuhin/>
- ✓ Посібник з питань свободи вираження/ За ред. О.Левчук. – К.: ІгехПроМедіаУкраїна, 1999. – 218 с.
- ✓ Сащук Г. Безпекові виміри телепростору: Монографія. – К.: Грамота, 2007. – С.16.
- ✓ Слепцов В. Правове та нормативне забезпечення інформаційної безпеки : мо-нографія / В. Слепцов. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2010. – 156 с
- ✓ Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні. Матеріали парламентських слухань у Верховній раді України 4 грудня 2002 року. – К.: Парламентське видавництво. – 2003. – 91 с.

РОЗДІЛ 3.

ІНФОРМАЦІЯ – ОСНОВНА КАТЕГОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ВИДАВНИЧОЇ СФЕРИ

За визначенням міжнародної асоціації ЮНЕСКО: «Інформація – це універсальна субстанція, яка охоплює всі сфери людської діяльності і слугує провідником знань і думок, інструментом спілкування, взаєморозуміння й співробітництва, утвердження стереотипів мислення й поведінки».

На нашу думку, це визначення найбільш придатне до правового аспекту вивчення інформаційної політики, в якому побудоване дане видання.

За Законом України «Про інформацію» № 2938-VI, що вступив у дію 10.05.2011: «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді».

Отже, під інформацією слід розуміти вираження у будь-якій формі змісту подій та явищ, що існували, існують та існуватимуть у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р., в якому під інформацією розуміються відомості в будь-якій формі й вигляді, збережені на будь-яких носіях, у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів, пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості». Не досить вдалим є те, що надання відомостей передбачається шляхом їх публічного оголошення чи документування. Що стосується публічного оголошення, то не вся інформація підлягає розголошенню, тобто набуває публічного характеру, зокрема, до такої інформації можна віднести державну таємницю. Щодо документованих відомостей, то виходячи із зазначеного можна дійти висновку, що інформація, яка міститься не в документах, не є інформацією. Якщо розглядати дане питання з точки зору права у вузькому значенні, а саме з позицій юриспруденції, то термін «документовані відомості» є доречним у даному визначенні, оскільки в юриспруденції істотне значення мають лише документи, а якщо розглядати інформацію у широкому сенсі, а саме з позицій права, яке регулює будь-які суспільні відносини, можна зазначити, що інформація не завжди є документованою.

Основними властивостями інформації є:

1. Фізична невідчужуваність інформації (інформація органічно пов'язана з людиною, тому в разі передачі інформації від однієї особи до іншої і юридичного закріплення цього факту відбувається не процедура відчуження інформації, а, скоріше, передача прав на її зберігання, використання тощо. Тобто інформація передається разом з цими правами).

2. Відокремленість інформації.

3. Екземплярність інформації. (полягає в тому, що інформація поширюється, як правило, не сама по собі, а за допомогою матеріального носія, на цьому носії, що робить можливим у ряді випадків обліковувати екземпляри інформації через облік носіїв, що її містять).

4. Властивість розповсюджуваності інформації.

6. Організаційна форма. (Інформація, що знаходиться в обороті, як правило, представляється у документованому вигляді). Така властивість дає можливість юридично закріплювати факт «приналежності» документа конкретній особі, наприклад, закріпивши його відповідним підписом у традиційному чи електронному вигляді. Ця властивість дозволяє також відносити до інформаційних об'єктів як окремі документи, так і складні організаційні інформаційні структури.

Розрізняють види інформації:

1) за змістом:

- інформація про фізичну особу;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру;
- інформація про стан довкілля (екологічна інформація);
- інформація про товар (роботу, послугу);
- науково-технічна інформація;
- податкова інформація;
- правова інформація;
- статистична інформація;
- соціологічна інформація;
- інші види інформації.

2) за порядком доступу:

- відкрита інформація;
- інформація з обмеженим доступом, в т.ч. :
 - конфіденційна;
 - таємна;
 - службова (публічна).

Виходячи з такого трактування, питання інформації для України як самостійної держави, а також особливості становлення і розвитку національного інформаційного простору (ресурсів, продуктів, комунікаційних систем) постало після проголошення незалежності не окремо, а в контексті загальносвітових процесів. Аспект, який цікавить нас у цьому посібнику стосується того, що інформація не тільки відтворює, а й

формує думку, має соціальне й політичне вираження, а отже як позитивний, так і негативний прояв. А також і той факт, що Законом України «Про інформацію» (ст. 39) інформація визначена як об'єкт товарних відносин, тобто є предметом купівлі-продажу, а отже нею можна маніпулювати, заробляти на ній гроші і це провокує не завжди законну, а то й злочинну діяльність.

Отже, вся наука, література, мистецтво, ЗМІ є інформацією, яка, зрозуміло, зазнає наукового і практичного поділу на окремі типи і види. Критерії поділу різні, починаючи від тематичного, залежного від об'єкту відображення (природнича, соціальна та ін.), кінчаючи її структурою і внутрішньою якістю. Одна справа повідомлення про факт, інша – його інтерпретація, ще складнішим є концептуальний підхід до явищ. Тому є підстави говорити про аналітичну, естетичну, теоретичну та інші складні за структурою види інформації. Що стосується масової комунікації, то вона теж має справу з найрізноманітнішими різновидами інформації [16].

ТЕМА 3.1. **ПРОФЕСІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЖУРНАЛІСТІВ В СПРАВІ** **ВИГОТОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ**

Журналісти та видавці – це суб'єкти інформаційно-комунікаційних відносин; безумовно, інформація є основним ресурсом їхньої професійної діяльності.

Абзацом п'ятим пункту «в» частини першої статті 1 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» визначено, що **журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) – відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України.**

Професійні назви службових посад (роботи) журналістів включаються до державного класифікатора професій України, тарифно-кваліфікаційні характеристики цих посад (роботи) – до нормативного акта, який призначається для державного регулювання оплати та охорони праці.

Слід зазначити, що діяльності журналістів притаманні такі специфічні риси та умови журналістської діяльності, як: творчий характер, інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного і технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм; суспільно впливове за наслідками значення роботи, висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати;

постійно значне морально-психологічне навантаження і напруженість, виконання службових обов'язків і реалізація творчих планів у стресових ситуаціях; систематичне перебування у відрядженнях та роз'їздах, включаючи відрядження до місць надзвичайних подій, професійна творча діяльність в екстремальних умовах, виконання спеціальних завдань з ризиком для здоров'я і життя; необхідність здійснювати власний творчий пошук нової потрібної інформації та її джерел, наявність об'єктивних і суб'єктивних труднощів та перешкод у добуванні інформації; прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків [24].

Як зазначив Михайлин Л.І., в професійні обов'язки журналістів у справі виготовлення інформації входять:

1. Участь у плануванні, поточному й перспективному, що включає висунення своїх оригінальних ідей, пошук інформації, жанрового розв'язання матеріалу, проведення інформаційних кампаній, відкриття нових рубрик, оновлення оформлення видання.

2. Організаторська робота передбачає налагодження контактів з усіма, хто може поставляти новини, інформувати про майбутні події, брати участь у виявленні проблем та пошуку шляхів їхнього розв'язання. Іншими словами, до цього виду обов'язків журналіста відноситься створення ним міцної джерельної бази для своєї масово-інформаційної діяльності та постійне її поповнення й вдосконалення. Сюди ж належить робота з авторами, та утворення каналів зворотного зв'язку (тобто від читачів до газети).

3. Участь у підготовці до випуску інформації; створення власних інформаційних текстів. Звернімо увагу майбутнього журналіста, що розпочинається цей етап після завершення збирання інформації, тоді, коли джерела інформації випорожнені, журналіст познайомився з усіма можливими версіями подій, витлумаченнями фактів спеціалістами. Лише тоді він має право взятися за створення власного журналістського твору.

4. Аналіз власної діяльності, що може мати індивідуальний і колективний характер, здійснюватися на самоті чи на різного роду «летючках», нарадах. Журналіст кожен свою публікацію мусить сприймати як маленьке чудо, цінувати кожне слово, що з'являється за його підписом. Нову публікацію він повинен уважно перечитати, проаналізувати редакторські виправлення, якщо такі мали місце, ще раз замислитися над тим, чи всі інформаційні джерела він використав для створення цього матеріалу, чи правильно побудував композиційне свій текст, чи всі аргументи навів для доведення своєї позиції.

5. Індивідуальна літературна творчість. Цей пункт нібито містить вимогу, нездійсненну для певної частини працівників пера, які літературною творчістю не займаються. Але сучасна практика виробництва інформації (в тому числі в зарубіжних країнах) будується на тому, що журналіст не мусить бути просто емпіричним переказувачем почутого чи описувачем побаченого, але здійснювати свою творчу аналітичну

діяльність, провадити самостійні журналістські розслідування, бути фахівцем з певної теми, писати не лише інформаційні замітки, але й аналітичні статті, документальні книжки. Зрозуміло, що це вищий рівень журналістської діяльності, але прагнути піднятися на нього повинен мріяти й початківець [33].

Виходячи з таких важливих позицій, упевнено можемо стверджувати, що журналістика є інтелектуальною технологією, що дозволяє з випередженням відображувати дійсність, розробляти нові ідеї проривів на вирішальних ділянках кожної суспільної сфери. Це важливо, оскільки в умовах інформаційного хаосу, а іноді і прямої дезінформації, громадяни нашої країни не всі можуть самостійно структурувати інформацію, відбирати головне і це призводить до деструктивних процесів на особистому і громадському рівні: формування неправдивих установок і стереотипів, різного роду залежностей. Вагому соціальну ціннісну дію в цьому процесі відіграють ЗМІ. Функції журналістської аналітики – активізація мислення читача, формування громадської думки, розслідування, прогнозування – можливо зреалізувати через дотримання причинно-наслідкового закону висвітлення інформації.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Назвіть професійні обов'язки журналістів у справі виготовлення інформації (за Михайлиним Л.)
2. Проаналізуйте основні властивості інформації.
3. Обґрунтуйте вислів Здоровеги В.: «Достовірність інформації як передумова медіа-освіти».
4. Журналістика як інтелектуальна технологія.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Здоровега В. Достовірність інформації як передумова медіа-освіти / В.Здоровега. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N2/Mediaosvita/dostovirn-inf.htm>.
- ✓ Кузнецова О. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень / О.Кузнецова. – Л.: Світ, 1998
- ✓ Михайлин Л. Основи журналістики / Л.Михайлин. – К., 2011. – с. 496.

ТЕМА 3.2.

КРИТЕРІЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ВИЯВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ, РЕДАКТОРІВ

У попередньому підрозділі зроблена спроба обґрунтувати журналістику як аналітичну діяльність. Далі ми розшифруємо ці поняття.

З метою уникнення інформаційного шуму, треба підбирати виключно релевантну інформацію – кванти, що найбільше відображають суть предмета, явища, події. Це дозволить встановити достовірність, важливість, точність, повноту й значущість інформації.

Як би не організовувалася інформаційно-аналітична робота журналіста, але першою і тому надзвичайно важливою процедурою є первинний аналіз (експрес-аналіз) і відбір релевантної інформації. Ця процедура служить своєрідним фільтром, що відкидає непотрібне і захищає професіонала від інформаційного шуму (надмірності).

Зміст цієї процедури полягає, передусім, у встановленні суті, важливості, точності, повноти і значущості інформації на основі її розділення (дроблення) і зіставлення. Пояснимо сенс перерахованих понять.

Суть інформації полягає в сукупності відбитих в ній ознак об'єктів, систем, явищ і процесів. Інформація завжди відбиває міру зміни існуючого знання.

Важливість інформації. Інформація є важливою, якщо вона релевантна, тобто має зв'язок з вирішенням проблеми, і якщо її використання може бути ключовою в поточній або плановій діяльності.

Достовірність інформації. Не завжди легко встановити, інформація достовірна чи неправдива, особливо якщо вона містить відомості про події, які ще не сталися. Є критерії, за якими можна визначати достовірність інформації. До числа цих критеріїв належать:

- критерій несуперечності:
- відсутність протиріч між окремими твердженнями, викладеними в повідомленні;
- відсутність протиріч усередині групи повідомлень, що надійшли з одного і/або групи джерел за певний проміжок часу;
- відсутність протиріч з наявними моделями інтерпретації і моделями предметної області;
- критерій авторитетності джерела і/або міри захищеності носія (документу).
- критерій обґрунтованості (наявність підтверджень отриманої інформації у ряді незалежних джерел) [27].

Завжди слід враховувати можливість застосування добре підготовленої **дезінформації**, призначеної для порушення суспільних процесів управління. Така інформація використовується для навмисного відвернення уваги на неправдиві напрями і, як наслідок, – нанесення збитку.

Інформація може бути розділена на **два види**:

- факти як абсолютно достовірні твердження про події, що реально мали місце, про існування об'єктів/процесах і т. д.;
- оцінки фактів, що повідомляються.

Аналітичні матеріали, що публікуються різними компаніями, також не завжди бездоганні: там майже не буває помилок, але зустрічаються свідомі умовчання або неоднозначні формулювання. З цієї причини інформацію в ЗМІ можна вважати досить достовірною, тільки якщо вона неодноразово повторена, причому краще, якщо ця інформація була відмічена в ЗМІ різного виду і приналежності, наприклад, в газеті, а через деякий час в діловому тижневику, або професійному журналі. Найбільш важливі факти потребують підтвердження, як мінімум, з джерел двох вказаних вище типів. Проте і цього може бути мало, оскільки цитування без посилання на первинне джерело – широко поширена практика в сучасній журналістиці.

Значущість інформації. Інформація може бути одночасно і важливою і даремною, оскільки її може виявитися недостатньо для розуміння суті процесу, одиначної події або явища в цілому. (Наприклад, те, що конкурент змінює страхове агентство – інформація важлива, але в ізоляції від інших відомостей вона не має великої цінності. Проте якщо в організації існує звичай відправляти кожен ізольований факт в «кошик для сміття», то дуже скоро може трапитися, що цей кошик буде розумніший за кого б то не було в такій установі...)

Ізольований факт – це сигнал до початку активного пошуку зв'язків – тут «повисла в повітрі» інформація стає інструментом управління процесом інформаційно-аналітичної роботи (ІАР). Її слід не відкидати, а співвідносити з іншою інформацією, що може принести відчутну користь.

Нижче наведені два базові підходи до здійснення ефективної аналітичної роботи журналіста. Вони застосовуються послідовно, паралельно або в циклі і дозволяють сформулювати думку про значущість інформації, її зв'язок з іншими знаннями, вбудувати її в процес управління.

Перший підхід – «циркуляція». Він полягає в інтенсивному обміні отриманою інформацією в групі осіб, що мають до неї пряме відношення (професіоналів, експертів). Це створює передумови до скорочення тимчасових витрат на встановлення прямого або непрямого зв'язку розрізнених повідомлень. Наприклад, при журналістському розслідуванні, за наявності каналів інформаційної взаємодії між співробітниками різних організацій та структур, можна отримати непряме підтвердження чуток.

Другий підхід – «синтез». Він полягає у поєднанні всіх «частин» інформації для створення максимально повного уявлення про подію. (Це не завжди легко: деколи бракує «частинок» або вони неналежної форми).

На основі цього **формується гіпотеза**: журналіст використовує і циркуляцію і синтез, зв'язуючи результати з дослідженням блоків допоміжної інформації для того, щоб добитися адекватного, ясного і повного відображення ситуації.

Основною категорією для журналіста і редактора є **факт**, який можна розглядати як абсолютно достовірні твердження про події, що реально мали місце, а також як оцінку фактів, що повідомляються. А однією з функцій аналітичної журналістики є саме інтерпретація фактів. Л.І. Михайлин подає такі його типи: пряма аналітична дія – читача переконують безпосередньо наведені автором факти, висловлювання авторитетних науковців чи політичних діячів, власні роздуми журналіста з приводу порушеної теми; коментування – сумлінний виклад події чи документа з коментарями автора; аналіз у вигляді викладу логічного чи хронологічно-послідовного ланцюжка подій – коли йдеться про недостатньо відомі подію чи особу, або тоді, коли інформація про них надходить уперше; відтворення ходу власної думки, яка розвивається у відповідності до фактів – активне суб'єктивне втручання в розвиток теми, пов'язане з наявністю в творі образу оповідача, авторського «Я»; інтерв'ю та посилання (цитати) – використовується з метою дати точну оцінку факту чи явищу за допомогою залучення поглядів і висловлювань відомих діячів [27].

Оцінка інформації не завжди є достовірною, може бути позитивною і негативною, і залежить від властивостей самої події чи факту, а також від зіставлення цих властивостей з тим ідеалом, який дослідник (журналіст у нашому випадку) виробив для себе (тут має місце аксіологічний підхід до фактів), або взяв за основу існуючий у суспільстві. Тому тут має місце суб'єктивний чинник і сформована на таких оцінках база для прогнозування майбутнього не може бути повною.

Прогноз як категорія інформації завжди іде поруч з фактом та його оцінкою, оскільки необхідні висновки можна зробити лише зіставивши фактичну інформацію з прогнозною, тобто такою, що виникла на основі аналізу накопиченого в минулому досвіду, поточних припущень відносно майбутнього в цілях його визначення.

Враховуючи ще одну категорію інформації – **конфіденційну інформацію**, що як і джерело її отримання, не підлягає розголошенню і має високий рівень надійності, можемо розуміти, що **чутки** в аналітичних розрахунках також мають велику вагу. Хоча вони і не є дуже надійним джерелом інформації, проте коли їх публіковано в пресі, оприлюднено в публічних виступах і заявах, вони можуть тимчасово спричинити зміни на ринку навіть, якщо зміст чуток не відповідає дійсності.

Окрім зазначених, інформація має такі властивості: **цілісність** – властивість інформації бути захищеною від несанкціонованого спотворення, руйнування або знищення; **доступність** – властивість інформації бути захищеною від несанкціонованого блокування; **спостережність** – властивість інформації, що дозволяє фіксувати діяльність користувачів і процесів, а також встановлювати їх ідентифікатори;

автентичність – властивість інформації, що дозволяє ідентифікувати джерело її походження (встановлювати авторство).

Виділяють також **адекватність** – це ступінь відповідності інформації дійсному стану тих об'єктів, які вона відображає. Адекватність залежить від об'єктивності генерування інформації про об'єкт, а також від тривалості часу між моментом генерування та моментом оцінки адекватності. Зазначимо, що для оцінки адекватності також відомі формальні і неформальні підходи, які дозволяють отримати її кількісні оцінки; **релевантність** – це показник, що характеризує відповідність її потребам задачі, яка розв'язується. Відомий коефіцієнт релевантності – це відношення обсягу релевантної інформації до загального її обсягу. Існують моделі його обчислення; **толерантність** – показник, що характеризує зручність сприйняття та використання інформації в процесі розв'язання відповідної задачі. Це поняття є дуже широким, невизначеним і суб'єктивним, а отже, формальних методів його оцінки поки що немає.

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Важливість інформації
2. Значущість інформації
3. Достовірність інформації. Дезінформація
4. Факт, оцінка, прогноз як основні категорії аналітичної журналістики. Робота редактора.
5. Властивості інформації та їх значення у формуванні інформаційного контенту.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Здоровега В. Достовірність інформації як передумова медіа-освіти / В.Здоровега. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N2/Mediaosvita/dostovirn-inf.htm>.
- ✓ Мелещенко О. Взаємодія ЗМІ: нові форми як відповідь на виклики часу // Вісник Запорізького державного університету. – 2002. – № 3.
- ✓ Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К.: ЦВП, 1998.

ТЕМА 3.3.

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА ІНФОРМАЦІЮ. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Парламентська Асамблея Ради Європи у Резолюції 1003 (1993) Про етичні принципи журналістики декларує, що журналістика не повинна змінювати правдиву й неупереджену інформацію або чесні думки, використовувати їх на користь ЗМІ, намагаючись створити чи сформулювати громадську думку, оскільки законність журналістики ґрунтується на ефективній повазі основоположного права громадян на інформацію як складовій поваги демократичних цінностей. Тому журналістика, пов'язана із законними розслідуваннями, обмежується достовірністю й чесністю інформації та думок і є несумісною з журналістськими кампаніями, що проводяться на підставі заздальгедь випрацюваних позицій і спеціальних інтересів. Журналіст зобов'язаний подавати інформацію достовірно і об'єктивно. Він має право (яке визначене Законом) збирати й отримувати без перешкод необхідну інформацію.

Право на інформацію, як і всі права, захищається законом. Уперше право на інформацію задеклароване в Загальній декларації прав людини, якою визначено «свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» (ст. 19 Декларації).

У Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини (ст. 10) зазначено, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Конституція України визначає, що цензура заборонена (ст. 15), кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського

порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (ст. 34).

Свобода слова гарантується ст. 54 Конституції України, як «свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності». Ця стаття не містить жодних застережень щодо обмеження свободи творчості.

Щодо реальної ситуації зі свободою слова в нашій державі, варто зазначити, що «свободу медіа в Україні вбивають дорогою доставка преси та беззахисність журналістів», – така провідна теза прозвучала на прес-конференції громадської організація «Інтерньюз-Україна» 12 листопада 2013 року. Недосконале законодавство у сфері медіа, бездіяльність правоохоронних органів щодо захисту прав журналістів, здорожчання тарифів на доставку преси – такі чинники негативно вплинули на ситуацію зі свободою ЗМІ в Україні. Це – результати другого заміру Індексу свободи ЗМІ шести країн Східного партнерства. Крім цього, було представлено «Топ-3 події, які сприяли розвитку та захисту свободи ЗМІ регіону» і «Топ-3 події, які перешкоджали становленню вільних медіа регіону», а це: сприяли – створення Громадського радіо, доведення до другого читання законопроектів про роздержавлення комунальної преси та створення суспільного телебачення, підписання Президентом закону про забезпечення прозорості на медіа-власність; а от серед негативних подій відзначено кібератаки на поштові скриньки журналістів і медіа-експертів, створення клонів популярних незалежних видань, часті випадки нападів і тиску на журналістів та відсутність покарання винних. (Таку думку висловив головний редактор сайту проекту <http://mediafreedomwatch.org> Анатолій Марциновський).

Обидва дослідження реалізуються в рамках проекту «Моніторинг свободи медіа країн Східного партнерства», що здійснюється за фінансової підтримки Європейського Союзу та з ініціативи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. За словами керівника відділу преси та інформації Представництва ЄС в Україні Золтана Салаї, «ЄС збільшує фінансову підтримку на проведення моніторингів, «бо це основа демократії»; громадські організації виконують важливу роль контролю, такий моніторинг – своєрідне дзеркало, яке показує ситуацію, а також дає нам інформацію про те, як іти далі».

В Україні стартував проект з визначення індексу свободи ЗМІ, який триватиме до лютого 2015 року. До нього також залучився сайт «Телекритика», який в основному через моніторинг теленовин уже показав не дуже позитивні тенденції щодо дотримання журналістських стандартів (а в Україні більшість споживачів черпають інформацію саме з теленовин), їхня якість має дуже велике значення. Цей проект покликаний поліпшити

ситуацію зі свободою медіа. Моніториться стан свободи медіа в Україні, Білорусі, Вірменії, Грузії, Азербайджані, Молдові. Один з векторів – запровадження прозорості медіа-власності. (За результатами досліджень, Україна в моніторингу опинилася на 4-му місці, залишившись позаду Молдови, Грузії та Вірменії. Зрозуміло, що сталося це через недосконале законодавство та системні його порушення).

Найбільш доступним і найменш контрольованим джерелом свободи слова в Україні є Інтернет. У контексті активного використання мережі як глобального інформаційного середовища перед Україною постає питання законодавчого врегулювання цих інформаційних відносин, оскільки питанням отримання, поширення, пошуку, продукування інформації відведено недостатнє місце в чинному законодавстві України. Досі було декілька нормативно-правових актів у цій галузі, в основному спрямованих на максимальний контроль Інтернет з боку держави (в особі СБУ), серед них – Укази Президента «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (від 1 липня 2000 р., № 928) і «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави» (від 10 квітня 2000 р., № 582), Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу Державного центру інформаційної безпеки до сфери управління Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ» (від 28 лютого 2001 р., № 63-р) тощо [29].

Стаття 5. Закону України «Про інформацію» визначає право на інформацію так: кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Стаття 6. цього ж Закону зазначає гарантії права на інформацію, які забезпечуються:

- створенням механізму реалізації права на інформацію;
- створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;

- здійсненням державного і громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом.

Порядок організації і забезпечення інформаційно-аналітичної роботи встановлюється Конституцією України, чинним законодавством України, актами Президента України і Кабінету Міністрів, відомчими наказами та іншими керівними документами, органів місцевого самоврядування з певних питань, виданими у межах їх повноважень.

Щоб бути успішною, інформаційна політика в державі повинна ґрунтуватися на таких засадничих принципах:

- гарантії права на інформацію;
- відкритість доступність інформації та свобода її обміну;
- об'єктивність, вірогідність інформації;
- повнота і точність інформації;
- законність одержання, використання, поширення тв. Зберігання інформації [35].

У згаданій Резолюції Парламентської Асамлеї Європи зазначено, що **у журналістській професії мета не виправдовує засоби**, тому інформацію слід одержувати правовими та етичними способами.

Однією з форм доступу журналістів до інформації є їх **акредитація**. Законом України «Про інформацію» (ст. 26) визначено, що усі дії, пов'язані з акредитацією, мають ґрунтуватися на принципах відкритості, рівності, справедливості з метою забезпечення права громадськості на одержання інформації через засоби масової інформації. Відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень.

Акредитація журналіста, працівника засобу масової інформації здійснюється безоплатно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації.

В акредитації не може бути відмовлено в разі подання усіх документів, передбачених цією частиною.

Суб'єкт владних повноважень може встановлювати спрощений порядок акредитації.

Суб'єкти владних повноважень, що здійснили акредитацію журналістів, працівників засобів масової інформації, зобов'язані сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб.

У разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особливі умови оприлюднюються на офіційному веб-сайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу. Журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.

Суб'єкти владних повноважень, що акредитували журналіста, працівника засобу масової інформації, приймають рішення про припинення акредитації у разі:

- подання ним відповідної заяви;
- неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених цією статтею;
- звернення засобу масової інформації, за поданням якого здійснена акредитація.

Необгрунтоване рішення про припинення акредитації може бути оскаржено до суду в установленому порядку.

Зловживання правом на інформацію неприпустиме. Стаття 28 Закону України «Про інформацію» визначає, що інформація не може бути використана для:

- закликів до повалення конституційного ладу;
- порушення територіальної цілісності України;
- пропаганди війни, насильства, жорстокості;
- розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
- вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини.

Обмеження права на інформацію (доступ і поширення) закріплене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної онфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Аналогічне обмеження міститься також у ст.6 ЗУ «Про інформацію» «...право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Статті 20, 21 даного Закону називає види інформації: відкриту та з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

Відносини, пов'язані з правовим режимом конфіденційної інформації, регулюються законом. Порядок віднесення інформації до таємної або службової, а також порядок доступу до неї регулюються законами.

До інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

- про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушення прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- інші відомості, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» вказує на те, що публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом. Відповідно до положень даного Закону, інформацією з обмеженим доступом є:

- конфіденційна інформація;
- таємна інформація;
- службова інформація.

Обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності **таких вимог**:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо він правомірно оприлюднив її раніше, якщо немає законних підстав для обмеження у доступі до такої інформації, які існували раніше. Не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно. При дотриманні вимог, передбачених частиною другою цієї статті, зазначене положення не поширюється на випадки, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину.

Не належать до інформації з обмеженим доступом відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленої за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», крім відомостей, зазначених в абзаці другому частини другої статті 12 цього Закону.

Законом України «Про авторське право і суміжні права» передбачена заборона вчинення будь – яких дій іншими особами, без згоди на це автора відповідного твору, або якщо поширення інформації (що є об'єктом права інтелектуальної власності) обмежує майнові або особисті немайнові права автора, співавтора. Як правило в авторських договорах, договорах з видавництвами обов'язково вказуються права кожної зі сторін договору, а також обмеження на здійснення певних дій (ст.50 Закону).

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Резолюція Парламентської Асамлеї Європи про етичні принципи журналістики.
2. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини.
3. Конституція України про свободу слова і цензуру.
4. Законодавче забезпечення права на інформацію.
5. Обмеження права на інформацію (доступ і поширення).
6. Зловживання правом на інформацію.

Самостійна робота: простежити хід реалізації проекту «Моніторинг свободи медіа країн Східного партнерства», що здійснюється за фінансової підтримки Європейського Союзу та з ініціативи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти/ За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368с.
- ✓ Демчук О. Правові засади діяльності журналістів в Україні /О.Демчук // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/8393>.
- ✓ Закони та практика ЗМІ в Україні / Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2002. – 128 с.
- ✓ Іванов В. Законодавство і журналістика: становлення правової бази в Україні і світовий досвід. – К.: Школяр, 1997.
- ✓ Іванов В. Правові межі діяльності мас-медіа в Україні // Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К., 1998
- ✓ Петрова Н., Ситцева В. Правничі засади діяльності журналістів в Україні. – К.: IREX Про Медіа, 1999

РОЗДІЛ 4.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БЕЗПЕКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

ТЕМА 4.1.

СУДОВА ПРАКТИКА У СПРАВАХ ПРО ЗАХИСТ ГІДНОСТІ Й ЧЕСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

Найбільш поширеною категорією судових справ проти ЗМІ сьогодні є позови про захист честі, гідності фізичної особи та ділової репутації юридичної особи. Це регулюється прямими конституційними нормами.

Останнім часом з'явилися факти висування органами прокуратури юридично необґрунтованих, навіть явно абсурдних обвинувачень проти редакторів газет, авторів публіцистичних і літературно-художніх творів. За статистикою майже половина справ проти редакторів та журналістів зініційована політиками, чиновниками, посадовцями, котрі вимагають не просто спростування інформації про них та їхню діяльність (це їхнє юридичне право), а й стягнути величезні компенсації з редакцій, а це загрожує їм банкрутством.

Окрім конституційних, є також норми цивільного права (стт. 16, 23, 200-201, 277-278 Цивільного кодексу України) вказують на те, що фізична чи юридична особа мають право в судовому порядку вимагати спростування недостовірної інформації, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

У разі відшкодування, відповідно до Цивільного кодексу України, журналістом і засобом масової інформації заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного. Слід зазначити, що у разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди.

Як продовження дискурсу попереднього підрозділу зазначимо, що інформаційне наповнення інтернет-ресурсів не залежить виключно від волі вподобань їх власників чи редакцій – нерідко інтернет-користувачі можуть наповнювати ресурси і власною інформацією. Таку можливість надають

більшість сайтів новин, довідкових мережевих ресурсів, де користувачі дописують розділи, ведуть блоги, дають коментарі. На жаль, не завжди тут з'являється недостовірна інформація, коментарі можуть містити образливі слова, що мають негативний вплив на честь і гідність та ділову репутацію фізичних та юридичних осіб.

Судову практику подано у постанові Пленуму Верховного суду України **Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи**, яку, як зазначено в тексті, створено з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, що регулює захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. У цьому регуляторному акті кожен редактор чи журналіст може знайти для себе відповіді на запитання щодо відповідальності за свою роботу.

Повний текст цього документа подаємо в Додатку 1.

Приклад. Прикладом до ілюстрування питань захисту честі і гідності громадян може бути ситуація, описана в Юридичній газеті (№22-23 від 23 вересня 2014 року) у справі «Сиволапенко проти «Юстиніан» & «Українська правда», що розглядалася Печерським районним судом Києва у лютому 2013 року. «Громадянин Сиволапенко звернувся до вказаних видань з позовом про визнання недостовірною та такою, що порочить його честь, гідність та ділову репутацію розміщеною на сайтах видань інформації у вигляді коментарів громадянки Данкович-Глинської», – йдеться у статті юриста Д. Шаповала. Зазначено, що суд першої та другої інстанції зобов'язали видання розмістити на сайтах спростування викладеної в коментарях інформації. Цікавим, на думку автора є те, що суди встановили факт розміщення такої інформації на сайтах лише на підставі наданих позивачем роздруківок, але з рішень судів неможливо зрозуміти, як саме були вони оформлені і коли саме зроблені. Чому це питання дивне? Технічні особливості мереж, на відміну від друкованих ЗМІ, дозволяють швидко видаляти такі проблемні публікації, тому доказування може бути проблемним. Більше того, сучасні технології дозволяють створити роздруківку сторінки, якої ніколи не було на сайті. У світі доказом може бути лише запротоколюваний нотаріусом огляд веб-сайту.

І ще, інформація, що оспорується містилася в особливому розділі – коментарях, а суд зобов'язав розмістити спростування цієї інформації на головних сторінках ресурсів. Це суперечить положенням Цивільного кодексу України. Фактично суди визнали обов'язок власників та редакторів сайтів контролювати достовірність інформації всього контенту, в тому числі у формі коментарів.

У Результаті – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ по цій справі скасував рішення та направив справу на новий розгляд, таким чином «не наважився поставити крапку,

якою б було закріплено практику визнання за власниками інтернет-ресурсів відповідальності за розміщену інформацію». І хоч суд касаційної інстанції не надав остаточних висновків, але своїм рішенням відправити справу на новий розгляд (у травня 2013р. Печерський суд вже відмовив у задоволенні позову) не надав можливості створити прецедент цензури в Інтернет.

Відповідно до статті 24 Закону України «Про інформацію» забороняється цензура, тобто будь-яка вимога, яка спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, яка передбачає узгодження інформації про її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації. Водночас ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.

Особливо «жвавою» стає журналістська діяльність в період виборів і тоді питання захисту права на приватне життя стає надміру актуальним. З цього приводу 11.09.2014 року на сайті Держкомтелерадіо України з'явилися Рекомендації щодо висвітлення виборів засобами масової інформації та захисту права на приватне життя, що не суперечать Кодексу професійної етики українського журналіста 2002 року, і які, як зазначено в преамбулі, «мають на меті сприяти справедливому висвітленню виборчих кампаній національного та місцевого рівня засобами масової інформації, тобто пресою, радіо- і телевізійними мовниками та новими медіа (особливо – блогерами). Термін справедливе означає, що в ході висвітлення виборів ЗМІ знаходять баланс між, з одного боку, правом громадян отримувати інформацію, необхідну для здійснення вільного і добре поінформованого вибору, правом і обов'язком журналістів викривати порушення у ході виборчого процесу, та – з іншого боку – законним правом осіб, що беруть участь у виборчому процесі, на невтручання у своє приватне життя». Центром уваги Рекомендацій є висвітлення засобами масової інформації приватного життя кандидатів – як офіційно зареєстрованих, так і осіб, що ймовірно подадуться на реєстрацію, – та посадових осіб виборчого процесу (членів виборчих комісій або інших органів з адміністрування виборів,

працівників виборчих дільниць), а також інших осіб, причетних до організації і проведення виборів, наприклад, спостерігачів, учасників виборчих кампаній або осіб, що перебувають на виборчих дільницях. Рекомендації стосуються як самих кандидатів, так і інших осіб, причетних до організації та проведення виборів, якщо у тексті не вказується інше.

У тексті рекомендацій виділено, що під час виборчих кампаній перевага суспільного інтересу виправдовує прискіпливу увагу ЗМІ до такої інформації про кандидатів:

- незаконні дії чи бездіяльність, зокрема, порушення у сфері належного державного управління, наприклад, корупція, привласнення коштів, обман, махінації та будь-які інші порушення під час виборчого процесу;
- професійна некомпетентність або недбалість;
- суперечності між політичними заявами і діяльністю та поведінкою у приватній обстановці.

Стосовно посадових осіб виборчого процесу або інших осіб, причетних до нього, перевага суспільного інтересу виправдовує увагу до такої неналежної поведінки:

- порушення виборчого законодавства;
- упередженість на користь політичних партій або кандидатів, коли це суперечить обов'язку особи зберігати безсторонність (наприклад, члени виборчих комісій, міліція) або професійній етиці (журналісти),
- будь-яка інша поведінка, що може неналежним чином вплинути на результати виборів або перешкодити вільному та добре поінформованому голосуванню.

Відповідно до цих рекомендацій ЗМІ:

- мають право втручатися у приватне життя кандидатів та посадових осіб виборчого процесу тоді, коли існує суспільний інтерес, що має перевагу та легітимізує розкриття інформації перед суспільством. Проте, проста цікавість або пошук сенсацій ніколи не можуть виправдати порушення права на приватність;
- мають важливий обов'язок поширювати відомості про корупцію, у тому числі проводити розслідування щодо доброчесності кандидатів та посадових осіб виборчого процесу. Відтак, розголошення інформації про фінанси та майно з тим, щоб підтвердити або спростувати корупційні підозри, є правомірним суспільним інтересом, що переважає право на захист приватного життя;
- ЗМІ повинні надавати кандидату або особі, що причетна до виборчого процесу, швидко можливість заперечити твердження про порушення або недбалість;
- можуть повторно опублікувати особисті дані кандидатів чи посадових осіб виборчого процесу без їхньої згоди, якщо такі дані свідомо були оприлюднені самими кандидатами або посадовими особами

виборчого процесу. Це включає відомості, надані раніше іншим засобам масової інформації, а також чутливі дані або фотографії, які були оприлюднені в інтернеті, зокрема широкодоступних профілях соціальних мереж. Навіть якщо доступ до профілю такої особи є обмеженим, передрук може виправдовуватися правомірним суспільним інтересом, якщо кандидат явно використовує цей профіль у виборчих/агітаційних цілях. Якщо відомості про кандидата були публічно розголошені іншими особами, ЗМІ повинні обережно ставитися до повторної публікації та вдаватися до неї тільки тією мірою, якою цього вимагає переважний суспільний інтерес;

- ЗМІ, у яких допускається пряма публікація коментарів аудиторії онлайн, мають перевіряти чи виправдовує переважний суспільний інтерес оприлюднення особистих даних у таких коментарях. Якщо коментар цю перевірку не пройшов, ЗМІ має якнайшвидше видалити такий контент із загальнодоступного сайту за власною ініціативою або за вимогою особи. При цьому ЗМІ має забезпечити просту і максимально доступну процедуру подання скарги.
- Журналісти ведуть досє з особистими даними для довідок і для своїх (майбутніх) розслідувань. Вони повинні вживати такі організаційні та технічні заходи безпеки, які вони вважають доречними для запобігання витоку даних або їх перехоплення / несанкціонованого доступу до них.

Вважаємо за доцільне подати також Рекомендації стосовно методів журналістських розслідувань:

1. ЗМІ повинні збирати відомості про приватне життя кандидатів та інших осіб, причетних до виборчого процесу, у відкритий спосіб та в обсязі необхідному для висвітлення виборів... Записування у публічних місцях, включно з виборчими дільницями та відкритими засіданнями органів, відповідальних за організацію виборів, дозволяється без згоди присутніх осіб. Приховане записування та таємні розслідування, що ведуться або засобом масової інформації самостійно, або за допомогою інших, повинні використовуватися лише тоді, коли не існує іншої розумної альтернативи, яка передбачає менше втручання для збирання доказів серйозних порушень.

2. Таємне ведення запису (за допомогою прихованих камер або мікрофонів, або спеціального обладнання), таємне розслідування може бути використано тільки після ретельного вивчення обставин справи, зокрема – її вагомості для виборців, а також наявності методів для збирання тих самих відомостей, що передбачають менше втручання. Рішення про застосування прихованих методів журналістського розслідування повинно прийматися на найвищому рівні керівництва ЗМІ.

3. Необхідно чітко дотримуватися таємниці телекомунікацій; ЗМІ слід утримуватися від перехоплення або несанкціонованого доступу до телефонних або текстових повідомлень, незалежно від того, чи робить це ЗМІ самостійно, або за допомогою інших.

4. Недоторканність приватних приміщень має поважатися за будь-яких обставин; зокрема, представникам ЗМІ належить негайно залишити територію приватної власності, якщо цього вимагає власник, та утримуватися від вторгнення до помешкання.

5. «Поява на порозі» застосовується, тільки якщо особа неодноразово і безпідставно відмовляється дати інтерв'ю або відповіді під відео- чи аудіо-запис, а відповідна інформація є важливою.

Окремі рекомендації щодо оприлюднення особистих відомостей про кандидатів:

1. Для запобігання нав'язливим зазіханням або прямим загрозам недоторканності особи точна адреса помешкання кандидата або його родини не повинна розголошуватися без його згоди. Те ж саме стосується номерних знаків транспортних засобів або номерів приватних телефонів. Такі відомості винятково можуть публікуватися, якщо вони переконливо свідчать про правопорушення або суперечливу поведінку особи, і лише тією мірою, яка є суворо необхідною для доведення таких підозр.

2. Публікація фотографій помешкання (постійного або тимчасового) кандидата без його згоди допускається, тільки якщо вони були зроблені з загальнодоступного місця і не розкривають засоби безпеки, спрямовані на охорону помешкання від вторгнення.

3. Інформація про стан здоров'я або лікування, що за звичайних обставин вважається надзвичайно чутливою, може бути оприлюднена як виняток, якщо вона свідчить про фізичну чи психічну неспроможність кандидата обіймати посаду.

4. Інформація про релігійні переконання кандидата не повинна оприлюднюватися без його згоди, крім випадків, коли така інформація раніше відкрито оприлюднювалася самим кандидатом або за його згодою або якщо вона стосується переконань, що суперечать громадському порядку.

5. Інформація про стиль життя кандидата може розкриватися лише за умови, що вона переконливо доводить, що кандидат намагається видати себе зовсім не за того, ким він є у дійсності.

6. Неприйнятну поведінку родичів кандидата, а також його близьких друзів або колег по роботі не слід приписувати кандидату або асоціювати з ним, окрім випадків, коли кандидат узяв у ній участь, прямо чи непрямо потурав такій поведінці або намагався її приховати. Крім того, такі особи, оскільки самі не є кандидатами або публічними діячами, мають вищий ступінь захисту приватного життя; це особливо стосується дітей або вразливих родичів кандидата.

7. Інформація про значне рухоме (наприклад, транспортні засоби або акції підприємств) чи нерухоме майно (земельні ділянки чи житло), що належить близьким родичам або друзям кандидата, може бути оприлюднена виключно для доведення того, що вигоду від користування цим майном насправді отримує кандидат [21].

ПИТАННЯ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Регуляторна дія постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».
2. Обґрунтуйте судження: «Варто збирати й зберігати докази того, про пишете. Краще – мати докази перед поширенням матеріалу».
3. Яким чином регулюється можливість використання кіно-відеоапаратури в ході розгляду судової справи. Знайдіть приклади судового репортажу, проаналізуйте його як журналістський твір.
4. Охарактеризуйте, яке право та обмеження права на інформацію мають журналісти в період висвітлення виборчої кампанії.

Самостійна робота: проведіть моніторинг найгучніших судових справ, учасниками яких були журналісти, редактори, видавці.

ЛІТЕРАТУРА

- ✓ Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009.
- ✓ Петрова Н., Ситцева В. Правничі засади діяльності журналістів в Україні. – К.: IREX Про Медіа, 1999.
- ✓ Посібник з питань свободи вираження/ За ред. О.Левчук. – К.: ІгехПроМедіаУкраїна, 1999. – 218 с.
- ✓ Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Юрінформ, 1992.
- ✓ Приступенко Т. Правові засади функціонування сучасних засобів масової комунікації: Монографія / За ред. В.Різуна. – К., 2000. – 278 с.

ТЕМА 4.2.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЖУРНАЛІСТІВ, РЕДАКТОРІВ. ЮРИЧНА ВІДПОВІДЬ

1. Чи несе відповідальність журналіст за опублікування (оприлюднення) інформації, яка міститься в листах до редакції, до органів влади і високопосадовців, в приватних листах?

Відповідь: Відповідно до ст. 306 ЦК України, листи є власністю адресата та можуть використовуватися шляхом опублікування лише за згодою особи, яка надіслала їх, та адресата. Але з цього правила є винятки – наявність громадського інтересу. Тож підставою для публікації приватних листів може бути суспільна значущість викладеної у них інформації, навіть якщо відсутні дозволи на публікацію як особи, яка їх написала, так і адресата.

Лист, який прийшов у редакцію, є одним з джерел інформації, а факти, викладені у ньому, підлягають перевірці. Обов'язок перевірки інформації покладено на журналіста відповідно до статті 26 Закону України «Про пресу» та ч. 3 ст. 277 ЦК України.

2. Якщо журналіст опублікував інформацію, викладену в листі, але не перевіряв її?

Відповідь: Для забезпечення належного захисту після публікації листа журналіст повинен щонайменше: зберігати оригінал листа та конверт, у якому прийшов лист (zareєструвати його у книзі вхідної кореспонденції – для ЗМІ); переконатися, що існує проблема, описана в листі; звернутися до особи, яка критикується (зادля дотримання принципу представлення точки зору опонента).

Якщо журналіст виконав свої обов'язки щодо перевірки інформації, але все ж припустився фактичної помилки, він підлягає додатковому захисту, передбаченому частиною 6 статті 17 ЗУ «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів» та звільняється від відповідальності, оскільки «був добросовісним та перевіряв інформацію».

3. Чи зобов'язана редакція публікувати листи читачів?

Відповідь: Ст. 36 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» прямо зазначає – ні: «*Редакція не зобов'язана відповідати на листи чи пересилати їх до інших інстанцій*». Конституційно гарантована свобода діяльності ЗМІ передбачає, що журналіст/редакція самостійно обирають для своїх публікацій теми та інформацію (ст. 2 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації»). Більше того, забороняється попереднє погодження матеріалів або примушування засобів масової інформації опублікувати чи заборонити до публікації якусь інформацію. Такі дії розглядаються як цензура або втручання в професійну діяльність журналістів і ЗМІ відповідно до ст. 45-1 ЗУ «Про інформацію».

Законодавець виходить з того, що особа, надсилаючи листа до редакції, безумовно передбачає, що він може бути опублікований, тим самим надаючи згоду на це. А от редакція, використовуючи листи читачів у повідомленнях і редакційних матеріалах зобов'язана не змінювати зміст листа і не порушувати інші положення Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу)», наприклад, статтю 3 (зловживання свободою діяльності ЗМІ).

Використання листів читачів цілком покладається на розсуд редакції, так само на редакцію покладається і відповідальність за публікацію недостовірної або такої, що порушує права громадян, інформації.

4. Як здійснюється спростування недостовірної інформації, опублікованої у друкованому ЗМІ?

Відповідь: Згідно зі статтею 277 ЦК України спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію. Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.

5. Які є спеціальні способи захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканість ділової репутації?

Відповідь: До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (стаття 277 ЦК), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 ЦК) та ін. При цьому потрібно знати наступне:

- а) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь – особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права без визнання її недостовірною;
- б) спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь дає особа, стосовно якої поширено інформацію (п. 5 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»)

6. Хто є суб'єктом відповідальності у спорі про захист честі та гідності при поширенні недостовірної інформації?

Відповідь: Відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації.

Якщо недостовірна інформація опублікована в ЗМІ, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного ЗМІ чи інша установа, що виконує її функції, оскільки згідно зі статтею 21 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» редакція або інша установа,

яка виконує її функції, здійснює підготовку та випуск у світ друкованого ЗМІ.

7. Чи несе власник (засновник) друкованого ЗМІ відповідальність за опублікування недостовірної інформації. Якщо так, то у яких випадках?

Відповідь: У разі, коли редакція друкованого ЗМІ не має статусу юридичної особи, належним відповідачем є юридична особа, структурним підрозділом якої є редакція. Якщо редакція не є структурним підрозділом юридичної особи, то належним відповідачем виступає засновник друкованого засобу масової інформації.

У випадку, коли інформація була поширена у засобі масової інформації з посиланням на особу, яка є джерелом цієї інформації, ця особа також є належним відповідачем.

При опублікуванні чи іншому поширенні оспорюваної інформації без зазначення автора (наприклад, у редакційній статті) відповідачем у справі має бути орган, що здійснив випуск засобу масової інформації (ч. 3 - 5 п. 9 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»)

8. Якщо неправдиву інформацію поширила посадова (службова) особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків?

Відповідь: Відповідальність несе юридична особа, в якій працює посадова (службова) особа. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то відповідальність несе саме ця посадова(службова) особа.

9. Що робити особі, честь і гідність якої порушено, але особа, яка її поширила невідома?

Відповідь: Судовий захист гідності, честі та ділової репутації внаслідок поширення про особу недостовірної інформації не виключається і в разі, якщо особа, яка поширила таку інформацію, невідома (наприклад, при направленні анонімних або псевдонімних листів чи звернень, смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, поширення інформації в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати, тощо). У такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження.

10. Чи несе автор статті відповідальність за опубліковану ним в статті інформацію, яка містить оцінку (критику) тих чи інших тверджень?

Відповідь: Згідно з ч. 3 ст. 277 ЦК негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного презумпція добропорядності). Тобто, обов'язок доказування достовірності покладається на особу, яка поширила таку інформацію.

Відповідно до частини другої статті 471 Закону України «Про інформацію» оціночними судженнями, за винятком образи чи наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Але якщо автор статті висловив суб'єктивну думку в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на нього може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду.

11. Якщо журналіст опублікував інформацію, яка містить таємницю, що спеціально охороняється державою? Яку відповідальність він несе?

Відповідь: Журналіст та редакція не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом (ст. 42 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

12. Які негативні правові наслідки передбачено законодавством для друкованих ЗМІ, які зловживають свободою діяльності?

Відповідь: До відповідальності за зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації нарівні з авторами інформаційних матеріалів, притягаються журналіст редакції, її редактор (головний редактор) або інші особи, з дозволу яких ці матеріали було поширено.

Винні особи притягаються до дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством України (ст. 41 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

13. Чи може видавець друкованих засобів масової інформації, який здійснює діяльність відповідно до КВЕД 58.14 «Видання журналів і періодичних видань» розповсюджувати своє видання розповсюджувачам?

Відповідь: Продаж друкованої продукції розповсюджувачам включається до класу 58.14. Однак, для уникнення непорозумінь з податковою інспекцією варто включити до видів діяльності клас 46.49. «Оптова торгівля іншими товарами». Класифікатор видів економічної діяльності (ДК 009:2010», Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457) не дає чіткої відповіді, чи належить продаж розповсюджувачам друкованих видань для їх поширення. Втім, клас 58.14 «Видання журналів і періодичних видань» відноситься до групи 58.1 «Видання книг, періодичних видань та інша видавнича діяльність». Відповідно до Закону України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97-ВР, *видавнича діяльність* – сукупність організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку і випуск у світ видавничої продукції. Ст. 20 Закону встановлює одним із прав видавця право використовувати випущену за власною тематичною програмою видавничу продукцію для забезпечення статутної діяльності, розповсюджувати самостійно видавничу продукцію або користуватися послугами іншого розповсюджувача.

До того ж, вид діяльності за класом 46.49 «Оптова торгівля іншими товарами» має інший зміст. Відповідно до національного стандарту України ДСТУ 4303-2004 Роздрібна та оптова торгівля, роздрібна торгівля - вид економічної діяльності в сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів кінцевому споживачеві та надавання йому торговельних послуг.

14. Спонсорство заходів із залученням знаків на товари і послуги під яким розповсюджуються алкогольні вироби. Які правила?

Відповідь: Відповідно до чинного законодавства, спонсорування заходів з використанням знаків для товарів та послуг, під якими випускаються алкогольні напої із наступним висвітленням цієї події в друкованих засобах масової інформації дозволяється (абз. 2 ч. 4 ст. 22 Закону України «Про рекламу»).

15. Учасники інформаційних правовідносин.

Відповідь: Масова інформація (інформація, що містить повідомлення інформаційного характеру, підготовлена й розповсюджена ЗМІ й Інтернет з метою інформування населення, у тому числі реклама діяльності фізичних і юридичних осіб, вироблених продуктів і надаваних послуг, пропонувані споживачам). При виробництві масової інформації виникають наступні права й обов'язки в учасників інформаційних правовідносин:

- право на створення масової інформації (журналіст, редакція);

- право на захист честі й гідності (будь- який член суспільства);
- право інтелектуальної власності на розповсюджені ЗМІ результати творчої діяльності (автор розповсюджуваної інформації);
- обов'язок щодо достовірного, оперативного, повного інформування населення (користувачів Інтернет) (редакції й журналісти);
- обов'язок щодо забезпечення гарантій свободи слова (держава);
- обмеження права на поширення інформації обмеженого доступу (всі учасники створення й поширення масової інформації);
- обмеження права на поширення шкідливої, небезпечної для суспільства інформації (всі учасники створення й поширення масової інформації);
- відповідальність за недостовірність створюваної інформації, за недоброякісну й помилкову інформацію й дезінформацію, за введення цензури (всі учасники створення й поширення масової інформації).

16. Яким чином і ким відшкодовується моральна шкода за поширення недостовірної інформації?

Відповідь: Ч. 1 ст. 1167 ЦК України передбачено, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини. Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору (Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»).

17. Яку відповідальність несе особа за повідомлення неправдивих відомостей правоохоронним органам?

Відповідь: Звернення громадян до правоохоронного органу, яке містить певні відомості про недодержання законів посадовими або службовими особами, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами. Наявність у зверненнях до правоохоронного органу завідомо неправдивих відомостей тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову,

адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України (Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 № 8-рп/2003 (справа про поширення відомостей).

18. Чи несе відповідальність редакція друкованого ЗМІ за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності та порушують немайнові права громадян, та які отримані від інформаційного агентства?

Відповідь: Ст. 42 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників). Ст. 33 ЗУ «Про інформаційні агентства» передбачено, що громадяни, юридичні особи, державні органи і органи місцевого самоврядування, а також їх уповноважені представники мають право вимагати від інформаційного агентства спростування розповсюджених про них відомостей, що не відповідають дійсності, принижують їх честь та гідність. Спростування здійснюється інформаційним агентством, яке розповсюдило таку інформацію. Інформація, що не відповідає дійсності, має бути спростована як інформаційним агентством, так і розповсюджувачем цієї інформації. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди за розповсюдження інформації, що спростовується, здійснюється у порядку, передбаченому законодавством.

Відповідно до статті 24 Закону України «Про інформаційні агентства» розповсюджувачем продукції інформаційного агентства може бути як саме агентство, так і суб'єкт підприємництва – власник (користувач) засобу комунікації, через який він розповсюджує продукцію інформаційного агентства в порядку і на умовах, визначених чинним законодавством України та укладеною між ними угодою.

19. Відповідальність інформаційного агентства за поширення інформації іншого інформагентства.

Відповідь: Згідно з п.1 ст. 35 ЗУ «Про інформаційні агентства» інформаційне агентство не відповідає за поширення дослівно відтворених матеріалів інших інформаційних агентств або засобів масової інформації, але з умовою спростування такої недостовірної інформації. Вимога про спростування інформації зумовлена тим, що багато засобів масової інформації отримують інформацію від інформаційних агентств, тому інформаційне агентство повинне поінформувати своїх клієнтів про те, що раніше поширена інформація не відповідає дійсності, особливо це стосується тих клієнтів – засобів масової інформації, які ще не встигли поширити таку інформацію, але потенційно можуть це зробити.

20. Чи може журналіст використати прихований мікрофон чи інші заборонені законом засоби для отримання інформації про приватне життя особи та поширювати отриману інформацію?

Відповідь: Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про інформацію» кожна особа має право знати про те, яка інформація, ким і з якою метою про неї збирається. Захист особи від втручання в її приватне життя гарантується ст. 32, 34 Конституцією України. У разі поширення інформації про особу, ЗМІ та автор наражаються на ризик бути відповідачами в судовому процесі. Докази повинні бути отриманими не в обхід закону (належність і допустимість доказів). Якщо поширена інформація буде недостовірною чи викладеною неправдиво, то здобутий за допомогою прихованої апаратури запис не може бути доказом достовірності такої інформації. Навіть якщо інформація є правдивою, то вона може бути предметом позову, так як її розголошення без згоди цієї особи є втручанням в приватне життя.

В обох випадках ЗМІ та автор можуть нести цивільно-правову відповідальність (зобов'язані відшкодувати моральну шкоду, завдану особі поширенням такої інформації).

21. Коли ЗМІ найчастіше притягуються до відповідальності?

Відповідь: Найчастіше ЗМІ беруть участь в судових процесах у випадках:

- 1) коли ЗМІ подають інформацію про конкретних фізичних чи юридичних осіб, називаючи їх, або повідомляючи про них обставини, за якими їх можна впізнати;
- 2) коли повідомляють кримінальну хроніку, подаючи версію слідства як встановлений судом факт;
- 3) коли розголошують інформацію про особу без її згоди або втручаються в її приватне життя;
- 4) коли поширюють конфіденційну інформацію всупереч бажанню її власників;
- 5) коли публікують матеріал критичного характеру про діяльність посадових осіб та органів державної влади чи місцевого самоврядування;
- 6) при використанні фотографій з архіву, у разі, коли зображена людина пов'язується з подіями, до яких вона не причетна.

22. Наскільки точними мають бути цитати?

Відповідь: Цитати потрібно відтворювати точно і брати в лапки (правила використання цитат в текстах). Окремі слова з цитат дозволяється вилучати, якщо при цьому зберігається суть вислову або фрази. Наприклад, можна вилучати слова, які засмічують мову: «о», «ну», «знаєте» тощо.

23. Яка різниця між засновником та власником ЗМІ?

Відповідь: У чинному законодавстві, яке регулює порядок заснування, державної реєстрації та діяльності ЗМІ, вживаються лише терміни «засновник», «співвласник».

Поняття «власник» є цивільно-правовою категорією. Поняття права власності включає в себе три елементи: право володіти, право користуватися та право розпоряджатися. Основним елементом у реалізації права власності є право розпоряджатися об'єктом власності.

Власник і засновник ЗМІ – не завжди одна особа. Саме тому відносини журналістів і редакції із засновниками ЗМІ регулюються іншими законами, аніж їхні відносини з власниками. Законодавством окремо не врегульовано відносини журналіста та власника ЗМІ.

24. Як можна в законний спосіб захиститися журналісту чи редактору, коли вони змушені під тиском спонсорів чи власників поширювати замовлені матеріали, негативні замовні статті про інших людей?

Відповідь: Відповідно до ст.42 ЗУ «Про друковані ЗМІ (пресу) в Україні» редакція та журналіст не несуть відповідальність за публікацію відомостей, які не є достовірними та принижують честь і гідність громадян та організацій, якщо вони отримані від засновників (співзасновників) ЗМІ. (НЕ ВЛАСНИКІВ!)

Однак в процесі розгляду судової справи, на журналіста, редакцію - відповідача покладається обов'язок доказування, в тому числі факту отримання цієї інформації саме від засновника (співзасновника). Доказом може бути, наприклад, лист на офіційному бланку, письмова резолюція на матеріали, які передані в редакцію. Для захисту журналісту варто подбати про такі докази до публікації матеріалу.

Власник з метою невиконання рішення суду може, наприклад, прийняти рішення про ліквідацію створеної ним газети. Однак автор все ж таки залишиться суб'єктом відповідальності.

25. Відповідальність за плагіат в Україні

Відповідь: Захист інтелектуальної власності та авторського права гарантує ст. 54 і ст. 41 Конституції України, ЗУ «Про авторське право та суміжні права», ст. 512 «Кодексу України про адміністративні правопорушення» (КпАП України), ст. 433-456 «Цивільного кодексу України» (ЦКУ), ст. 176 «Кримінального кодексу України» (ККУ). Згідно з ст. 512 КпАП України незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства або інше умисне порушення права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції, обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення.

П. 1 ст.442 ЦК України твір вважається опублікованим (випущеним у світ), якщо він відображений у загальнодоступних електронних системах інформації. П. 3 цієї ж статті закріплює норму: «Ніхто не має права опублікувати твір без згоди автора, крім випадків, встановлених цим Кодексом та іншим законом».

Правомірно використати весь твір можна лише за умови згоди автора. Без дозволу автора можна твір цитувати, ілюструвати в будь-яких ЗМІ, зазначивши джерело запозичення (традиційне чи Інтернет-ЗМІ) та імена авторів.

Часто порушується ст. 429 ЦК України, згідно з якою якщо матеріал створений у зв'язку з виконанням трудового договору, то необхідно отримати згоду автора та юридичної або фізичної особи, де або у якої він працює, яким спільно належить майнове право інтелектуальної власності на створений об'єкт. Керуючись цією статтею, треба просити згоду на використання матеріалу не тільки в автора, а й у редакції, що першою обнародувала матеріал. Але звідки журналістам інших ЗМІ знати в якому Інтернет-ЗМІ обнародований матеріал вперше? Не знає журналіст Інтернет-ЗМІ й про трудові договори, угоди автора й редакції ЗМІ. Отже годилося б, перш ніж використовувати чужий контент, зателефонувати до редакції й отримати згоду редакції та автора.

Крім того, плагіат є кримінальним злочином. Відповідно до ст. 176 КК України плагіат є порушенням інтелектуальної власності, зокрема, авторського права і суміжних прав. Відповідно, «незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дисках, дискетах, інших носіях інформації, або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі, – караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для їх виготовлення».

26. Чи звільняється від відповідальності телерадіоорганізація за трансляцію без попереднього запису виступу особи, яка не є її працівником?

Відповідь: Так, звільняється від відповідальності (п. «в» ст. 67 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»). Телерадіоорганізація не може відповідати за дії виступаючого і не може передбачити його намір поширити таку інформацію, а відповідно – в неї нема підстав відмовитись розповсюджувати його виступ без попереднього запису.

27. Якщо журналіст поширює інформацію, яка підриває суспільну мораль?

Відповідь: Це один із видів незаконної діяльності журналістів. Журналіст несе відповідальність в загальному порядку згідно з чинним законодавством.

28. Якщо під час передвиборної кампанії журналіста не допускають до участі в прес-конференції, необгрунтовано відмовляють у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації?

Відповідь: У цьому випадку журналіст управі звернутися за захистом до правоохоронних органів та суду, так як дії особи, яка необгрунтовано відмовляє журналісту в наданні письмової чи усної інформації розцінюється як перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ч.1 ст. 171 КК України). Якщо воно вчинене у ході передвиборної кампанії з метою вплинути на результати виборів, якщо воно призвело до перешкодження здійсненню громадянином України його виборчого права, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтями 171 і 157 КК України. Якщо таке перешкодження вчинювалося службовою особою з використанням влади або службового становища, воно за наявності підстав потребує додаткової правової оцінки як відповідний злочин у сфері службової діяльності, злочин проти правосуддя або інший злочин.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ТА ДОПОВІДЕЙ

1. Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні.
2. Чинники, що гальмують розвиток інформаційного суспільства в Україні.
3. Процес формування кланово-олігархічних ЗМІ та їх нинішній стан.
4. Медіа-холдинги як форма концентрації засобів масової інформації.
5. Інтернет-медіа. Передумови і національні особливості розвитку.
6. Інформаційно-комунікативні технології в гуманітарній політиці.
7. Аспекти політичної психології. Роль ЗМІ у формуванні «політичного лиця» країни.
8. Інформаційні центри: напрямки діяльності.
9. Наука та інноваційна політика.
10. Інтелект нації як стратегічний потенціал розвитку суспільства.
11. Міжнародні заходи щодо формування і розвитку інформаційного суспільства і питань інформаційної безпеки.
12. Національні інформаційні служби та агентства. ДІНАУ.
Користування каналами мовлення.
13. Державна економічна підтримка національних ЗМІ.
14. Уплив ЗМІ на суспільно-політичну ситуацію та її прогресивний розвиток.
15. Процеси концентрації та монополізації ЗМІ.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

Закони України:

1. «Про інформацію» від 02.10.1992р. (останні зміни від 13.01.2013р.; (Зміни до статті 11 цього Закону, передбачені підпунктом 23 пункту 1 розділу XI Закону України від 3 липня 2012 року N 5029-VI, не внесені у зв'язку з некоректністю змін)
2. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» 08.12.1992р. (останні зміни від 04.07.2013р.)
3. «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997р. (останні зміни 03.07.2012р.)
4. «Про телебачення і радіомовлення» від 22.02.1994р. (останні зміни від 04.07.2013р.)
5. «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014р
6. «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011р. (останні зміни 14.05.2013р.)
7. «Про державну таємницю» (від 21.01.94, введено в дію з дня опублікування – 10.03.94, останні зміни від 27.03.14)
8. «Про звернення громадян» (від 02.10.96, останні зміни 13.05.14)
9. «Про видавничу справу» (від 05.06.97, останні зміни 20.11.12 в редакції з 17.05.13)
10. «Про інформаційні агентства» (від 28.02.95, введено в дію з 28.03.95, останні зміни 27.03.14)
11. «Про науково-технічну інформацію» (від 25.06.93, останні зміни і редакція 27.03.14)
12. «Про рекламу» (від 03.07.96, останні зміни 05.06.14 в редакції від 03.10.14)
13. «Про авторське право та суміжні права» (від 23.12.93, введено в дію з дня опублікування – 23.02.94, останні зміни 16.10.12 в редакції від 05.12.12)
14. «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (від 23.09.97, останні зміни 16.05.13)
15. «Про національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» від 23.09.1997р. (останні зміни 28.01.2014р.)
16. «Про Національну програму інформатизації» (від 04.02.98, останні зміни 16.10.12),
17. «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (від 04.02.98, останні зміни 04.07.13)
18. «Про захист інформації в інформаційно – телекомунікаційних системах» від 05.07.1994р. (останні зміни 28.01.2014р.)
19. «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року (останні зміни від 04.07.2013)

20. «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993р. (останні зміни 13.01.2011р.)
21. «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про процедури безпеки, які стосуються обміну інформацією з обмеженим доступом» від 20.12.2006р.
22. «Про інформаційні агентства» від 28.03.1995р. (остання редакція 28.01.2014р.)
23. «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993р. (останні зміни 16.10.2012р.)
24. «Про систему суспільного телебачення та радіомовлення» від 18.07.1997р. (останні зміни 16.10.2012р.)
25. «Про державну таємницю» від 21.01.1994р. (останні зміни 16.10.2012р.)
26. «Про захист персональних даних» від 01.06.2010р. (останні зміни 03.07.2013р.)
27. «Про видавничу справу» від 05.06.1997 № 318/97-ВР (останні зміни 17.05.2013р.)
28. «Про рекламу» від 03.07.1996 р. (останні зміни 06.11.2012р.). З 29.03.2014р. до закону будуть внесені зміни згідно з ЗУ від 10.10.2013р.
29. «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 06.03.2003р.

Постанова Верховної Ради України:

1. «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи» від 25 квітня 1997 р.

Постанови Кабінету Міністрів України:

1. «Про тарифи на розповсюдження періодичних друкованих видань».
2. «Про затвердження Статуту та інші питання Державного інформаційного агентства України».
3. «Про затвердження порядку накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу» від 26.05.04 №693.
4. «Про затвердження Типових правил розміщення зовнішньої реклами» від 29 грудня 2003 р. № 2067.

Укази Президента України:

1. «Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України» від 7 травня 2011 року N 559/2011.
2. «Про Міністерство інформації України» (функції Міністерства інформації України виконує Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України).
3. Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г. Захист авторського права і прав користувачів інтрнету у світі / Г.Андрощук //Юридична газета. – № 15-16. – 26.08.2014.
2. Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти / За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. – 368 с.
3. Ващенко К., Корнієнко В. Політологія для вчителя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/politolog/va.htm>.
4. Ганс-Петер Гассер, Ален Моду. Международное гуманитарное право и деятельность журналистов // Публикации Международного комитета красного креста. – 1994. – 24с.
5. Городенко Л. Інтернет-медіа як новий вид ЗМІ // Інформаційне суспільство. Шлях України // Бібліотека інформаційного суспільства. – К.: «Відродження» та ПРООН, 2004. – С. 55-62.
6. Губерський Л., Камінський Є., Макаренко Є., Ожеван М., Шнирков О. Інформаційна політика України: європейський контекст: – К. : Либідь, 2007. – 360с.
7. Гусаров В. «Інформаційна безпека не означає цензури»: // Медіапросвіта . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/32084>.
8. Демчук О. Правові засади діяльності журналістів в Україні // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/8393>
9. Дзоз В. Гуманітарна політика України: проблеми формування та реалізації (соціально-філософський аналіз) / В. Дзоз. – К., 2006. – 316 с.
10. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право: Монографія; за ред.. М. Швеця. – К.: НДЦПІ АПрН України, 2007. – 234 с.
11. Жук І. Інформаційна безпека: спроба №2 // Місто. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.misto.vn.ua/ua/blogs/10/188>.
12. Закони та практика ЗМІ в Україні / Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2002. – 128 с.
13. Законодавство та практика засобів масової інформації. – К.: ЦВП, 1996.
14. Законы и практика СМИ в Европе, Америке и Австралии: Атикль XIX. – М.: Права человека, 1996.
15. Здіорук С. Завдання гуманітарної політики України в контексті сучасних політичних реалій / За ред. О. С. Власюка. // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005 – К.: Знання,2005. – С. 372–390.
16. Здоровега В. Достовірність інформації як передумова медіа-освіти . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N2/Mediaosvita/dostovirn-inf.htm>.

17. Золотухін Д., Передмова до доктрини інформаційної безпеки України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/dmitro-zolotuhin/>.
18. Іванов В. Законодавство і журналістика: становлення правової бази в Україні і світовий досвід / В. Іванов. – К.: Школяр, 1997.
19. Іванов В. Правові межі діяльності мас-медіа в Україні / В. Іванов // Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К., 1998.
20. Иванов Д. Общество как виртуальная реальность / Д. Иванов // Информационное общество: Сб. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – С. 355-427.
21. Інститут Медіаправа. Рекомендації щодо висвітлення виборів засобами масової інформації та захисту права на приватне життя // Офіційний веб-сайт Держкомтелерадіо України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=114778&cat_id=1143
22. Карпенко В. Інформаційна політика та безпека / В. Карпенко. – К., 2006
23. Колодюк А. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / А.В. Колодюк; Нац. академія наук України, Інститут Держави і Права імені В.М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.
24. Красноступ Г. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні / Г. Красноступ // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/8393>
25. Кузнецова О. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень / О. Кузнецова. – Л.: Світ, 1998.
26. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: Зб. офіц. док. / Упоряд. В. І. Фрич; Відп. ред. В. Гарник. – К.: Істина, 2002.
27. Курносое Ю., Конотопов П. АНАЛИТИКА: методология, технология и организация информационно-аналитической работы. – Москва: Издательство «Русакс», 2004 г. – 550 с.
28. Кучина Н. Правові аспекти книговидання в Україні / Н. Кучина // Вісник Книжкової палати. – 2006. - № 1. – С. 6-8.
29. Кушакова Н. Законодавче регулювання Інтернет в Україні: проблемні питання й перспективи розвитку // Юридичний журнал. – № 3, 2003.
30. Лук'янов А., Мартянов О. Сценарії інформаційної війни // Політика і час. – 2005. – № 9-10.
31. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / Деніс Мак-Квейл. – Львів: Літопис, 2010. – С. 205.
32. Мелешенко О. Взаємодія ЗМІ: нові форми як відповідь на виклики часу // Вісник Запорізького державного університету. – 2002. – № 3.
33. Михайлин Л. Основи журналістики / Л. Михайлин. – К., 2011. – с. 496.

34. Омельчук В. Державна політика створення єдиного гуманітарного простору: зарубіжний досвід / В.Омельчук // Діалог цивілізацій чи Четверта світова війна: Мат. V всесв. конф., Київ, 25 травня 2006 р. – К.: МАУП, 2007. – С. 273–283.
35. Петрова Н., Ситцева В. Правничі засади діяльності журналістів в Україні. – К.: IREX Про Медіа, 1999.
36. Посібник з питань свободи вираження / За ред. О.Левчук. – К.: IrexПроМедіаУкраїна, 1999. – 218 с.
37. Почепцов Г., Чукут С. Інформаційна політика: навч. посіб.. — 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 663с.
38. Почепцов Г. Теорія комунікацій. 2-е вид., доп. / Г.Почепцов. – К., 1999.
39. Почепцов Г. Теория и практика информационных войн / Г.Почепцов. – Ровно, 1999.
40. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. – К.: Юрінформ, 1992.
41. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: Станом на 1 січня 2001 р. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
42. Приступенко Т. Правові засади функціонування сучасних засобів масової комунікації: Монографія / За ред. В.Різуна. – К., 2000. – 278 с.
43. Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К.: ЦВП, 1998.
44. Самокишин Т. Еволюція політичних ідей від Київської Русі до козацько-гетьманської держави / Т.Самокишин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vk.com/note84244747_9835013.
45. Сашук Г. Безпекові виміри телепростору: Монографія. – К.: Грамота, 2007. – С.16.
46. Скаленко О. Глобалізаційні виміри інформаційної безпеки / О.Скаленко // Економічний часопис ХХІ. – 2004. – № 1. – С. 45-48.
47. Слепцов В. Правове та нормативне забезпечення інформаційної безпеки : мо-нографія / В. Слепцов. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2010. – 156 с
48. Соляник А. Документні потоки та масиви / А.Соляник. – Х. 2007. – 85 с.
49. Соціокультурні аспекти права на комунікацію. – К.: ЦВП, 1997.
50. Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова і цензура в Україні. Матеріали парламентських слухань у Верховній раді України 4 грудня 2002 року. – К.: Парламентське видавництво. – 2003. – 91 с.
51. Сучасна політична культура та мас-медіа: Зб. наук. праць. – К.: Фондація «Суспільність», 1998.
52. Чиж І. Україна: шлях до інформаційного суспільства / ІЧиж. – К: Вид-во «Либідь», 2004. – 286 с.
52. Smaele H. The application of Western models to the Russian media system / H. de Smaele // European Journal of Communication. – No14. – P. 175.
54. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України

Додаток 1.

Постанова Пленуму Верховного суду України

Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи від 27.02. 2009

1. Конституцією України (254к/96-ВР) кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34).

Разом з тим відповідно до статті 68 Конституції України (254к/96-ВР) кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань відповідає обов'язок не поширювати про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію.

У зв'язку з цим статтею 32 Конституції України (254к/96-ВР) передбачено судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Беручи до уваги зазначені конституційні положення, суди при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку.

2. При розгляді справ про захист гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи суди повинні точно і неухильно застосовувати положення Конституції України (254к/96-ВР), Цивільного кодексу України (435-15) (далі - ЦК), законів України від 16 листопада 1992 року N 2782-ХІІ (2782-12) «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (далі - Закон про пресу), від 2 жовтня 1992 року N 2657-ХІІ (2657-12) «Про інформацію», від 21 грудня 1993 року N 3759-ХІІ (3759-12) «Про телебачення і радіомовлення» (у редакції Закону від 12 січня 2006 року N 3317-ІV) (3317-15), від 23 вересня 1997 року N 540/97-ВР (540/97-ВР) «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та інших нормативно-правових актів, що регулюють вказані суспільні відносини.

Крім того, враховуючи положення статті 9 Конституції України (254к/96-ВР) та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року N 475/97-ВР (475/97-ВР) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого 2006 року N 3477-IV (3477-15) «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року; далі - Конвенція) та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права, а також враховувати роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року N 9 (v0009700-96) «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя».

3. Вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканість ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим, особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що відповідно до статті 275 ЦК (435-15) захист особистого немайнового права здійснюється у спосіб, встановлений главою 3 цього Кодексу, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що їх спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту відносяться, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (стаття 277 ЦК), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (стаття 278 ЦК) тощо.

4. Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб – підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Виключення становить надане в статті 2 Закону України від 7 грудня 2000 року N 2121-III (2121-14) «Про банки і банківську

діяльність» поняття ділової репутації, яка визначається як сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону. Зазначене поняття застосовується до правовідносин, на які поширюється цей Закон.

5. Відповідно до статей 94, 277 ЦК (435-15) фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

При цьому суди повинні враховувати такі відмінності: а) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь – особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права без визнання її недостовірною; б) спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь дає особа, стосовно якої поширено інформацію.

6. Позови про захист гідності, честі чи ділової репутації вправі пред'явити фізична особа у разі поширення про неї недостовірної інформації, яка порушує її особисті немайнові права, а також інші заінтересовані особи (зокрема, члени її сім'ї, родичі), якщо така інформація прямо чи опосередковано порушує їхні особисті немайнові права.

Відповідно до положень статті 39 Цивільного процесуального кодексу України (1618-15) (далі – ЦПК) при поширенні такої недостовірної інформації стосовно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних осіб з відповідним позовом до суду вправі звернутися їх законні представники. Якщо поширено недостовірну інформацію про особу, яка померла, з відповідним позовом вправі звернутися члени її сім'ї, близькі родичі та інші заінтересовані особи, навівши у заяві такі обставини: характер свого зв'язку з особою, щодо якої поширено недостовірну інформацію; у який спосіб це порушило особисті немайнові права особи, яка звертається до суду.

У разі поширення недостовірної інформації, що порушує особисті немайнові права юридичної особи або її структурного підрозділу, позов вправі пред'явити орган цієї юридичної особи.

У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (частина друга статті 3, стаття 45 ЦПК) (1618-15).

7. Відкриваючи провадження у справі, суд має з'ясувати, за правилами якого судочинства підлягає розгляду заява. При цьому слід виходити з компетенції суду щодо розгляду цивільних справ, зазначеної в статті 15 ЦПК (1618-15), та враховувати положення статей 1, 12 Господарського процесуального кодексу України (1798-12) (далі - ГПК). Оскільки характер спірних правовідносин є цивільно-правовим (незалежно від суб'єктного складу), то всі справи зазначеної категорії підлягають

розгляду в порядку цивільного судочинства, за винятком справ про захист ділової репутації між юридичними особами та іншими суб'єктами підприємницької діяльності у сфері господарювання та іншої підприємницької діяльності, що розглядаються в порядку господарського судочинства.

Справи зазначеної категорії не можуть розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства України (2747-15) (далі - КАС), оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

8. Згідно з частиною другою статті 124 Конституції України (254к/96-ВР) право на звернення до суду в разі поширення засобами масової інформації недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права фізичної чи юридичної особи, є безумовним і невикористання передбаченого статтею 37 Закону про пресу (2782-12) права вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування такої інформації з подальшим правом на оскарження відмови в публікації спростування або порушення порядку його публікації не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі.

9. Відповідачами у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації.

Якщо позов пред'явлено про спростування інформації, опублікованої в засобах масової інформації, то належними відповідачами є автор і редакція відповідного засобу масової інформації чи інша установа, що виконує її функції, оскільки згідно зі статтею 21 Закону про пресу (2782-12) редакція або інша установа, яка виконує її функції, здійснює підготовку та випуск у світ друкованого засобу масової інформації.

У разі, коли редакція друкованого засобу масової інформації не має статусу юридичної особи, належним відповідачем є юридична особа, структурним підрозділом якої є редакція. Якщо редакція не є структурним підрозділом юридичної особи, то належним відповідачем виступає засновник друкованого засобу масової інформації.

У випадку, коли інформація була поширена у засобі масової інформації з посиланням на особу, яка є джерелом цієї інформації, ця особа також є належним відповідачем.

При опублікуванні чи іншому поширенні оспорюваної інформації без зазначення автора (наприклад, у редакційній статті) відповідачем у справі має бути орган, що здійснив випуск засобу масової інформації.

10. Якщо позивач заявляє вимоги до одного з належних відповідачів, які спільнопоширили недостовірну інформацію, суд вправі залучити до участі у справі іншого співвідповідача лише у разі неможливості розгляду справи без його участі (статті 32, 33 ЦПК) (1618-15).

11. Відповідачем у випадку поширення інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, зокрема при підписанні характеристики тощо, є юридична особа, в якій вона працює. Враховуючи, що розгляд справи може вплинути на права та обов'язки цієї особи, остання може бути залучена до участі у справі в порядку, передбаченому статтею 36 ЦПК (1618-15).

У разі поширення такої інформації посадовою чи службовою особою для визначення належного відповідача судам необхідно з'ясувати, від імені кого ця особа виступає. Якщо посадова чи службова особа виступає не від імені юридичної особи і не при виконанні посадових (службових) обов'язків, то належним відповідачем є саме вона.

12. Належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві (пункт 2 частини другої статті 119 ЦПК) (1618-15).

Якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайта - вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації.

Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК (1618-15) в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Якщо недостовірна інформація, що порочить гідність, честь чи ділову репутацію, розміщена в мережі Інтернет на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації, то при розгляді відповідних позовів судам слід керуватися нормами, що регулюють діяльність засобів масової інформації.

13. Відповідно до абзацу третього частини четвертої статті 277 ЦК (435-15) судовий захист гідності, честі та ділової репутації внаслідок поширення про особу недостовірної інформації не виключається і в разі, якщо особа, яка поширила таку інформацію, невідома (наприклад, при направленні анонімних або псевдонімних листів чи звернень, смерті фізичної особи чи ліквідації юридичної особи, поширення інформації в мережі Інтернет особою, яку неможливо ідентифікувати, тощо). У такому випадку суд вправі за заявою заінтересованої особи встановити факт неправдивості цієї інформації та спростувати її в порядку окремого провадження. Така заява розглядається за правилами, визначеними розділом IV ЦПК (1618-15).

У разі доведеності обставин, на які посилається заявник, суд лише констатує факт, що поширена інформація є неправдивою, та спростовує її. При цьому тягар доказування недостовірності поширеної інформації покладається на заявника, який несе витрати, пов'язані з її спростуванням.

Встановлення такого факту можливо лише у тому разі, коли особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження особа, яка поширила інформацію, щодо якої виник спір, стане відома, то відповідно до положень частини шостої статті 235 ЦПК (1618-15) суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

14. При вирішенні питання про відкриття провадження у справі судам слід звертати увагу на відповідність позовної заяви (заяви) вимогам статті 119 ЦПК (1618-15). Така заява має містити, зокрема, відомості про те, в який спосіб була поширена інформація, що порушує особисті немайнові права позивача (заявника), яка саме інформація поширена відповідачем (відповідачами), із зазначенням часу, способу й осіб, яким така інформація повідомлена, інші обставини, які мають юридичне значення, посилення на докази, що підтверджують кожну з таких обставин, а також зазначення способу захисту, в який позивач бажає захистити своє порушене право.

Позовна заява (заява в порядку окремого провадження) оплачується судовим збором за ставками, встановленими законодавством про судовий збір.

Невиконання зазначених вимог зумовлює наслідки, передбачені статтею 121 ЦПК (1618-15).

15. При розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Під поширенням інформації слід розуміти: опублікування її у пресі, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах, а також в іншій формі хоча б одній особі.

Поширенням інформації також є вивішування (демонстрація) в громадських місцях плакатів, гасел, інших творів, а також розповсюдження серед людей листівок, що за своїм змістом або формою порочать гідність, честь фізичної особи або ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення оспорюваної інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам.

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Згідно з частиною третьою статті 277 ЦК (435-15) негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації.

Спростування поширеної недостовірної інформації повинно здійснюватись незалежно від вини особи, яка її поширила.

16. Відповідно до статті 40 Конституції України (254к/96-ВР) усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Суди повинні мати на увазі, що у випадку, коли особа звертається до зазначених органів із заявою, в якій міститься та чи інша інформація, і в разі, якщо цей орган компетентний перевірити таку інформацію та надати відповідь, проте в ході перевірки інформація не знайшла свого підтвердження, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки у такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції (254к/96-ВР), а не поширення недостовірної інформації.

У випадку звернення особи із заявою до правоохоронних органів судам слід враховувати висновки, викладені у Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року N 8-рп/2003 (v008p710-03) (справа про поширення відомостей).

Разом з тим наявність у такому зверненні завідомо неправдивих відомостей, а також у разі встановлення, що для звернення особи до вказаних органів не було жодних підстав і було викликано не наміром виконати свій громадський обов'язок або захистити свої права, свободи чи законні інтереси, тягне відповідальність, передбачену законодавством України.

17. У порядку цивільного чи господарського судочинства не можуть розглядатися позови про спростування інформації, яка міститься, зокрема, у вироках та інших судових рішеннях, а також у постановках органів досудового слідства, висновках судових експертиз, рішеннях органів влади, місцевого самоврядування та інших відповідних органів, атестаційних комісій, рішеннях про накладення на особу дисциплінарного стягнення, для яких законом встановлено інший порядок оскарження. У такому ж порядку не можуть розглядатися наукові спори, тобто вимоги про спростування інформації наукового характеру.

Разом з тим вимоги про спростування інформації, яка, на думку позивача, є недостовірною і порушує його особисті немайнові права, поширена в наданих атестаційній комісії матеріалах (характеристиках, протоколах чи інших документах), можуть розглядатись судом у порядку, передбаченому статтею 277 ЦК (435-15).

Інформація, зазначена у позовній заяві чи іншій заяві, адресованій суду, а також в процесуальних документах (запереченнях на позов, апеляційних чи інших скаргах тощо), може бути підставою для захисту гідності, честі чи ділової репутації, за винятком випадків, коли ця інформація була визначена підставою пред'явленого позову і стосувалася його предмета, була доказом у справі, а так само предметом апеляційного чи іншого перегляду в порядку, встановленому процесуальним законом.

Не підлягають розгляду судами позови про захист гідності, честі чи ділової репутації, приниження яких відбулося внаслідок давання показань свідками, а так само іншими особами, які брали участь у справі, відносно осіб, які брали участь у тій справі, якщо наведена в них інформація була доказом у справі та оцінювалася судом при ухваленні судового рішення, оскільки нормами процесуальних кодексів встановлено спеціальний порядок дослідження та оцінки таких доказів. Вказана вимога по суті означала б вимогу повторної судової оцінки наданих суду доказів у раніше розглянутій справі.

Якщо ж недостовірну інформацію було поширено в ході розгляду іншої справи зазначеними вище учасниками процесу відносно інших осіб, які не були учасниками процесу, то ці особи, якщо вони вважають, що така інформація порушує їх особисті немайнові права, вправі звернутися до суду за захистом своїх прав у порядку, передбаченому процесуальними кодексами.

18. Згідно з положеннями статті 277 ЦК (435-15) і статті 10 ЦПК (1618-15) обов'язок довести, що поширена інформація є достовірною, покладається на відповідача, проте позивач має право подати докази недостовірності поширеної інформації. Позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

19. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Відповідно до частини другої статті 471 Закону України «Про інформацію» (2657-12) оціночними судженнями, за винятком образи чи клевети, є висловлювання, які не містять фактичних даних, зокрема критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, з огляду на характер використання мовних засобів, зокрема гіпербол, алегорій, сатири. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Таким чином, відповідно до статті 277 ЦК (435-15) не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду з прав людини при тлумаченні положень статті 10 Конвенції (475/97-ВР).

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в засобі масової інформації, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй частиною першою статті 277 ЦК (435-15) та відповідним законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (стаття 37 Закону про пресу, стаття 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») (3759-12) у тому ж засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку.

Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду.

20. З огляду на положення статті 32 Конституції України (254к/96-ВР), судам належить розрізняти справи про захист гідності, честі чи ділової репутації шляхом спростування недостовірної інформації (права на відповідь) від справ про захист інших особистих немайнових прав, зокрема, перелічених у статті 270 ЦК (435-15), порушених у зв'язку з поширенням про особу інформації, недоторканість якої спеціально охороняється Конституцією та законами України і поширення якої може завдати моральну шкоду навіть у випадку, якщо ця інформація відповідає дійсності і не порочить гідність, честь чи ділову репутацію. Тобто, якщо інформація, яка порушує особисті немайнові права особи, є достовірною, вимоги про її спростування не можуть бути задоволені.

Встановивши при вирішенні таких спорів факт поширення інформації про приватне життя позивача, що відповідає дійсності та не

порочить його гідність, честь чи ділову репутацію, а також факт відсутності згоди позивача на поширення цієї інформації, суд повинен захистити його право на таємницю приватного життя та може зобов'язати відповідача відшкодувати моральну шкоду.

Судам слід урахувати положення частини одинадцятої статті 30 Закону України «Про інформацію» (2657-12), в якій зазначено, що інформацію з обмеженим доступом може бути поширено без згоди її власника, якщо ця інформація є суспільно значимою, тобто якщо вона є предметом громадського інтересу і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає право її власника на її захист, що відповідає практиці застосування Європейським судом з прав людини статті 8 Конвенції (475/97-ВР).

21. При поширенні недостовірної інформації стосовно приватного життя публічних осіб вирішення справ про захист їх гідності, честі чи ділової репутації має свої особливості. Суди повинні враховувати положення Декларації про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації (далі - Декларація), схваленої 12 лютого 2004 року на 872-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи, а також рекомендації, що містяться у Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканість приватного життя.

Зокрема, у названій Резолюції зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

У статтях 3, 4, 6 Декларації вказується, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами.

У зв'язку з цим, межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати.

22. Наведені у статті 42 Закону про пресу (2782-12) підстави звільнення від відповідальності за публікацію недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права або являє собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації та правами журналіста, є вичерпними, а тому розширеному тлумаченню чи вільному редагуванню не підлягають.

При цьому в зазначених випадках засоби масової інформації звільняються лише від обов'язку щодо відшкодування збитків та моральної шкоди. Оскільки спростування поширеної недостовірної інформації не є способом цивільно-правової відповідальності, бо не має компенсаційного та майнового характеру, то на засоби масової інформації може бути покладено обов'язок опублікувати спростування.

Крім того, відповідно до частини другої статті 302 ЦК (435-15) фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. При цьому фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

23. Вимоги про захист гідності, честі чи ділової репутації впливають із порушення особистих немайнових прав, тому згідно з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК (435-15) позовна давність на них не поширюється, крім випадків, встановлених законом, зокрема пунктом 2 частини другої статті 258 ЦК і статтею 37 Закону про пресу (2782-12). Для таких випадків застосовуються загальні положення про початок перебігу та наслідки спливу позовної давності. Сплив без поважних причин позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі до винесення судом рішення, є підставою для відмови в позові.

24. Задовольняючи позов, суд повинен у резолютивній частині рішення зазначити, чи було порушено особисте немайнове право особи, яка саме інформація визнана недостовірною та порочить гідність, честь чи ділову репутацію позивача, а також вказати на спосіб захисту порушеного особистого немайнового права.

Якщо суд ухвалює рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформація, то у судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту. За загальним правилом, інформація, що порочить особу, має бути спростована у спосіб, найбільш подібний до способу її поширення (шляхом публікації у пресі, повідомлення по радіо, телебаченню, оголошення на зібранні громадян, зборах трудового колективу, відкликання документа тощо).

У судовому рішенні також має бути зазначено строк, у межах якого відповідь чи спростування повинно бути оприлюднено.

25. Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірна інформація. У разі, якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке

спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію.

Крім того, визначаючи спосіб спростування відомостей, суд відповідно до вимог статті 37 Закону про пресу (2782-12) та положень іншого відповідного законодавства може зобов'язати редакцію (видавництво) опублікувати спростування в спеціальній рубриці або на тій самій шпальті й тим самим шрифтом, що й спростовуване повідомлення: у газеті - не пізніше місяця з дня набрання рішенням законної сили, в інших періодичних виданнях - у запланованому найближчому випуску.

При спростуванні відомостей по радіо чи телебаченню суд може вказати органу масової інформації, щоб резолютивна частина судового рішення була зачитана диктором у тій самій передачі або циклі передач і в той самий час - не пізніше місяця з дня набрання судовим рішенням законної сили. Редагування органом масової інформації тексту судового рішення або коментар до нього не допускаються.

У такому ж порядку здійснюється оприлюднення відповіді особи, права якої порушено.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з припиненням його випуску, то така відповідь та спростування можуть бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Звернути увагу судів, що спеціальний порядок спростування недостовірної інформації передбачений для випадків, коли ця інформація набула поширення через документ, який прийняла (видала) юридична особа (частина п'ята статті 277 ЦК) (435-15). У такому випадку документ, який містить таку недостовірну інформацію, що порочить особисті немайнові права фізичних осіб, має бути відкликаний.

26. Відповідно до статті 19 Конституції України (254к/96-ВР) правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. У свою чергу, частина перша статті 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК (435-15).

Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи передбачають вибачення перед потерпілим.

27. Способами захисту гідності, честі чи ділової репутації від поширення недостовірної інформації можуть бути, крім права на відповідь та спростування недостовірної інформації, також і вимоги про

відшкодування збитків та моральної шкоди, заподіяної такими порушеннями як фізичній, так і юридичній особі. Зазначені вимоги розглядаються у відповідності до загальних підстав щодо відповідальності за заподіяння шкоди.

Вирішуючи питання про відшкодування моральної шкоди, судам необхідно враховувати роз'яснення, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року N 4 (v0004700-95) "Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" (зі змінами, внесеними постановою від 25 травня 2001 року N 5) (v0005700-01).

Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності.

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 23 ЦК (435-15) моральна шкода полягає у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи, тому вимога про відшкодування моральної шкоди може бути заявлена самостійно, якщо, наприклад, редакція засобу масової інформації добровільно опублікувала спростування, яке задовольняє позивача. Ця обставина повинна враховуватися судом при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди.

Визначаючи розмір судового збору за вимогу про відшкодування моральної шкоди, судам слід враховувати, що вона оплачується окремо від інших заявлених вимог, а розмір судового збору визначено відповідним законодавством і обмеження його максимального розміру не встановлено.

Позовна давність на вимоги про відшкодування моральної шкоди у даному випадку обчислюється так само, як за вимогами про захист гідності, честі чи ділової репутації.

Процесуальне правонаступництво за вимогою про відшкодування моральної шкоди не допускається. Разом з тим, відповідно до частини третьої статті 1230 ЦК (435-15) до спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

28. Розглядаючи справи за позовами органів державної влади та місцевого самоврядування, суди мають враховувати положення частини другої статті 49 Закону України «Про інформацію» (2657-12), згідно з якою органи державної влади, органи місцевого самоврядування як позивачі у справах про захист честі, гідності та ділової репутації вправі вимагати по суду лише спростування недостовірної інформації та не мають права вимагати відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Проте це не позбавляє посадову особу органу державної влади чи органу

місцевого самоврядування права на захист честі, гідності та ділової репутації у суді.

29. У разі, якщо з вимогою про захист гідності, честі чи ділової репутації заявлено також вимогу про відшкодування збитків, завданих внаслідок поширення недостовірної інформації, суд вирішує цю вимогу відповідно до статті 22 ЦК (435-15). При цьому судовий збір сплачується згідно з чинним законодавством за ставками, визначеними для вимог майнового характеру.

30. Суди мають використовувати широкі можливості, що надає розгляд справ про захист гідності, честі чи ділової репутації, для підвищення культури спілкування, з'ясувати обставини поширення недостовірної інформації і відповідно до статті 211 ЦПК (1618-15) реагувати окремими ухвалами при встановленні фактів порушення закону.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 року N 7 (v0007700-90) «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» (зі змінами, внесеними постановами від 4 червня 1993 року N 3 (v0003700-93), від 31 березня 1995 року N 4 (v0004700-95), від 25 грудня 1996 року N 14 (v0014700-96) та від 3 грудня 1997 року N 12) (v0012700-97).

Голова Верховного Суду України

В.В.Онопенко

Секретар Пленуму
Верховного Суду України

Ю.Л.Сенін

Словник термінів та понять

Авторське право – є підгалуззю цивільного права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму вираження об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографія та інше), тобто їхнє «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі.

Акредитація – офіційно надане журналістам право брати участь у пресконференціях, бути спостерігачами на конференціях, зборах, з'їздах, сесіях парламенту тощо.

Важливість інформації – інформація є важливою, якщо вона релевантна, тобто має зв'язок з вирішенням проблеми.

Відкрита інформація – інформація, що не є таємною, або конфіденційною.

Громадська думка – це єдині за змістом судження, присвячені фактам соціального життя, колективної діяльності та діяльності окремих особистостей. Вона може формуватися стихійно або свідомо, набуваючи при цьому функції оцінки щодо предмета, відносно якого виникла.

Дезінформація – завідомо неправдива інформація; психологічний вплив на людей з метою введення їх в оману щодо правдивого стану речей. **Методи дезінформації**: тенденційний виклад фактів – вид дезінформації, який полягає в упередженому висвітленні тих або інших фактів або іншої інформації відносно подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних в певні проміжки часу; дезінформації від зворотного – відбувається шляхом надання правдивих відомостей в спотвореному вигляді або в такій ситуації, коли вони сприймаються як брехливі; термінологічне «мінування» – полягає в спотворенні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загально світоглядного і оперативного-прикладного характеру.

Державна інформаційна політика – сукупність основних напрямів і способів діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації

Джерела інформації – це встановлені законом бази і банки даних із широким типом представництва, які використовуються у дипломатичній практиці, діяльності міжнародних організацій, у регулюванні міжнародних конфліктів, у передачі особистої інформації. Усі джерела інформації поділяють на відкриті та закриті.

«Джинса» в ЗМІ – сленгове слово, яке використовується переважно у медійній спільноті. Синонім терміну «прихована реклама». Означає зумисну приховану рекламу або антирекламу, подану у вигляді новин, авторських текстів, аналітики й телевізійних програм тощо.

Достовірність інформації – властивість інформації бути правильно сприйнятою, ймовірність відсутності помилок, безсумнівна вірність

наведених відомостей, які сприймає людина. Таким чином, достовірність – не те ж саме, що істинність.

Журналіст – творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) – відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в державному класифікаторі професій України.

Засоби комунікації – виступають речовинним, матеріальним компонентом комунікативного процесу й завжди являють собою спосіб передачі, збереження, виробництва й поширення культурних цінностей у суспільстві

Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації (ЗУ «Про інформацію»).

Засоби масової комунікації – технічні засоби (преса, радіо, кінематограф, телебачення, комп'ютерні мережі) ,за допомогою яких здійснення поширення інформації на кількісно більш розсереджені аудиторії.

Захист інформації – сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Інтелектуальна власність – результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника та інш.) або кількох осіб.

Інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ЗУ «Про інформацію»).

Інформація з обмеженим доступом – інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація (ЗУ «Про інформацію»).

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Інформаційна війна – цілісна стратегія, обумовлена всезростаючою значимістю і цінністю інформації в питаннях командування, керування, політики, економіки і громадського життя; використання й управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником; дія з допомогою інформації, а також вплив на інформацію.

Інформаційна інтервенція – це тенденційна інформація, коли через системи зв'язку розповсюджується суб'єктивні факти та суб'єктивна інформації, які впливають на суспільну думку і прийняття рішень в іншій державі.

Інформаційні операції – маніпуляції інформацією, які дозволяють отримати бажаний ефект.

Інформаційний запит – одна з форм отримання інформації: доступ до офіційних документів – звернення з вимогою про надання можливості ознайомлення з офіційними документами, в тому числі отримати їх копію на будь-яких матеріальних носіях; надання письмової або усної інформації – звернення з вимогою надати письмову або усну інформацію про діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадових осіб з окремих питань.

Інформаційно-психологічна зброя – це засоби й технології, які реалізують за своєю природою впливи на психіку, свідомість особи й соціальних груп, з метою впровадження ідеологічних й соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки та прийняття рішень, трансформації в потрібному напрямку настроїв почуттів і волі

Інформаційно-технічна зброя – засоби знищення, викривлення або викрадання інформаційних масивів, добування з них потрібної інформації після подолання системи захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, виведення з ладу комунікаційних мереж тощо

Інформаційний тиск – один із видів інформаційних загроз, який застосовується для розв'язання міжнародних проблем, для попередження міжнародних конфліктів або для того, аби змусити державу, що порушує міжнародні правила, увійти в міжнародне правове поле.

Інформаційний тероризм – небезпечні діяння з інформаційного впливу на соціальні групи осіб, державні органи влади і управління, пов'язані з розповсюдженням інформації, яка містить погрози переслідуванням, розправою, вбивствами, а також викривлення об'єктивної інформації, що спричиняє виникнення кризових ситуацій в державі, нагнітання страху і напруги в суспільстві.

Конфіденційна інформація – інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (ЗУ «Про інформацію»).

Масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб (ЗУ «Про інформацію»).

Плюралізм медіа – у Рекомендації № R (99) 1 Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ (Ухвалена Комітетом міністрів 19 січня 1999 року на 656-му засіданні заступників міністрів) підкреслено, що ЗМІ, й зокрема громадська служба сектора мовлення, мають надавати різним групам і зацікавленим особам у суспільстві (в т. ч. мовним, соціальним, економічним, культурним або політичним меншинам) можливість виражати себе; держави мають сприяти політичному й культурному плюралізму завдяки розвитку своєї політики в сфері ЗМІ відповідно до статті 10 Європейської конвенції з прав людини, в якій гарантується свобода

вираження поглядів й інформації за умови належної поваги принципу незалежності ЗМІ та ін.

Право на інформацію – кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб

Правове регулювання в ЗМІ – це впорядкування відносин у ЗМІ, здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

Public relations – це спеціальна система управління інформацією з метою поширення інформаційної продукції через засоби масової комунікації для спрямованого формування бажаної громадської думки.

Свобода слова – право людини вільно виражати свої думки в усній і письмовій формі (свобода друку і ЗМІ). Ст. 34 Конституції України декларує, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Службова (публічна) інформація – що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; 2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

Соціальна комунікація (англ. Social communication) – це обмін між людьми або іншими соціальними суб'єктами цілісними знаковими повідомленнями, у яких відображені інформація, знання, ідеї, емоції тощо, обумовлений цілим рядом соціально значимих оцінок, конкретних ситуацій, комунікативних сфер і норм спілкування, прийнятих у даному суспільстві

Суспільне мовлення – (синоніми: громадське мовлення, суспільно-правове мовлення) – різновид телерадіомовлення, що служить суспільству (або громадськості), фінансується ним та підзвітне йому. («Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014р).

Релевантність інформації – це показник, що характеризує відповідність її потребам задачі, яка розв'язується. Відомий коефіцієнт релевантності – це відношення обсягу релевантної інформації до загального її обсягу.

Таємна інформація – інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну,

професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу передбачену законом таємницю.

Фейкова новина – повністю або частково вигадана інформація про суспільні події, явища, певних осіб, яка подається у ЗМІ під виглядом справжніх журналістських матеріалів. Часто носять гумористичний або сатиричний характер і створюються з метою висміювання або привернення уваги до важливих суспільних проблем чи тенденцій.

Цензура – контроль держави, організації чи групи людей над публічним виявом думок і творчості індивіда. Як правило, проявляється у придушенні вияву певних ідей, торкання певних тем або вживання певних слів. Ст. 24 ЗУ «Про інформацію» вказує, що абороняється цензура – будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.

Навчальне видання

Олександра Марків

**СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ТА ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Матеріали подані в авторській редакції

Підписано до друку 11.03.2015 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Умов. друк. арк. 6,05. Облік. видав. арк. 6,21

Наклад 100 прим. Зам. № 192

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.